

הואיל משה

פרשת תזריע - טהרה
שנת תש"פ

הרב יצחק מאטצען
מח"ס הואיל משה ושא"ס

עיי"ש, וא"כ מה שכתב השיטה מקובצת דמעשים בכל יום שעושים כך, לא מן הדין הוא וראוי ליזהר בכך עיי"ש.

ובספר החינוך (מצוה רכ"ד) כתב וז"ל, שאסור מה"ת לגנוב אפילו על מנת להחזיר או על מנת למיקט, כלומר כדי להכעיס בעל הגניבה ולהבהילו לשעה ולהחזיר לו הדבר אחר כך עכ"ל, וכן איתא בשאלתות פרשת נח (שאלתא ד'), ברם צריך הני מילי דקא גזיל אדעתיה למשקליה לנפשיה, היכא דקא בעי למיתן ליה מתנה לההוא נגזל ולא קא מקביל מיניה, ואמר אשקול מידי מיניה כי היכי דאיחייב ליה תשלומי כפל דלישקליה לממוניה בעיניה ולשקול כפליה, אי נמי, דקא חזי דלא מיזדהיר בממוניה ואמר אגנביה מיניה והדר אהדריה ניהליה, כי היכי דלא ליפשע בממוניה, מאי, מי אמרינן כמאן דלהנאתיה דנגזל הוא דקא עביד שפיר דמי, או דילמא כיון דעד דמהדר ליה אית ליה צערא, אסור, תא שמע, דתניא לא תגנובו לא תגנובו על מנת למיקט, לא תגנובו על מנת לשלם תשלומי ד' וה' עכ"ל.

ובספר חסידים (אות תקפ"ה) איתא וז"ל, אחד היה עשיר והיה לו בני בית הרבה, והיו גונבים ממונו של אותו עשיר, ובנו האחד של העשיר היה יודע, והיה אומר לאביו והלא גונבים לך הכל למה לא תזהר בהם, ולא היה מאמין לו והיה גוער בו, כיון שראה הבן שלא חשש אביו, אמר הבן, אגנוב לאבי הכל שאם לא אקח לו הם יגנובו הכל, וישאר אבי ערום מבלי כל ויהיה לבזיון, מוטב לגנוב לאבי על מנת כשיהא עני לפרנסו, ולשמור לאבי כשישאר אבי ריק מממונו שיגנובו לו, וגנב הבן הכל, ואמר לחכם אני גנבתי כשראיתי שיגנובו לו אמרתי אם אמתין עד שיגנובו הכל ישאר אבי לבזיון, אמר ליה החכם אמור לאביך שגנבת לו וימחל לך ותחזיר לו הכל, אמר אם אני אגיד לאבי הוא יחשוד אותי ויאמר שאני גנבתי הכל ויקלל ולעולם לא ימחול לי ולא יאמין לי עד שאחזיר לו כל כמה שנגנב לו, א"ל מ"מ תשיב לו, א"ל אם אשיב לו יגנובו לו, והבורא יודע שלא גנבתי לצרכי אלא שידעתי שיגנובו הכל, ואמרתי מוטב שאגנוב לשמור לאבי כי ידעתי שיבוא לידי עניות, שאם אשיב לו הכל יגנובו לו, ואשר הם יגנובו יחשוד אותי ולא יאמין לי, א"ל א"כ תפרנסו כיון שאין בו חכמה לשמור ותוציא עליו כאלו היה הממון בידו ובחכמה עשית, מוטב שיהיה לו מה שבידך לכלכל את שיבתו עכ"ל.

דבר אל בני ישראל לאמר אשה כי תזריע וילדה זכר וטמאה שבעת ימים כימי נדת דותה תטמא: וביוס השמיני ימול בשר ערלתו: ואיתא במדרש פליאה, לא נתקרה דעתו של איוב עד שהגיע לפרשת אשה כי תזריע [מובא בדמשק אליעזר] וצ"ב.

והנבס"ד, דאיתא במסכת ב"מ (דף ס"א), אמר רבא, למה לי דכתב רחמנא לאו בריבית לאו בגזול לאו באונאה (ילמוד זה מזה שבכולן חסרון ממון שמסור את חברו) וכו', לא תגנובו דכתב רחמנא למה לי (לילף מריבית ואונאה שהי מחסרו ממון), לכדחניא, לא תגנובו על מנת למיקט (לצעור), לא תגנובו על מנת לשלם תשלומי כפל (שרוצה להחנותו ויודע בו שלא יקבל) עיי"ש, מבואר מזה, דאסור לגזול ולקחת משל אחר גם כשכוונתו לטובת חברו שירויה על ידי גזילה זו.

ובשיטה מקובצת כתב, יש מפרשים דמיירי שהוא אינו רוצה לעכב הגניבה בידו אלא הוא גונבה כדי לצערו, ולא נראה דהא מעשים בכל יום שעושים כך, לכך יש מפרשים דודאי בדעתו לעכב הגניבה בידו, אבל אינו גונב בשביל שום הנאה אלא כדי לצערו עכ"ל, וכ"כ בחידושי הריטב"א, ובתוס' רבינו פרץ בשם ר"ת, ולפי"מ דמסקי הי"מ לא שייך איסור דעל מנת למיקט אלא היכי שבדעתו לעכב הגניבה בידו, אבל כל שבדעתו להחזירו אחר כך אין שום איסור בדבר, ולפי"ז כל שכן היכי שגזול על מנת להטיב עם הנגנב בכך, דשרי כל שדעתו להחזירו.

ובשו"ת בן פורת ח"ב (ס' ג) ד"ה וע"ע בשיטה מקובצת כתב, דהא דאמרינן דעל מנת לשלם כפל נמי אסור, דהרי לדידהו כל שמחזירו שרי כל שכן היכא שמחזיר בכפל דשרי, ועכצ"ל דהכוונה נמי בגונב בדיעה לעכב החפץ רק שרוצה לשלם שויו בכפלים ממה ששוה, אבל מכל מקום הרי גונב חפץ של חברו עיי"ש.

והקצות (ס' שמ"ח סק"א) העיר ע"ד השיטה מקובצת הנ"ל, דמלשון הרמב"ם בספר המצות (ל"ת רמ"ד) נראה דאפילו רצונו להשיב הגניבה נמי הוי על מנת למיקט, שכתב שם וז"ל, ובספרא (קדושים ריש פרשה ב'), לפי שנאמר בגניבה שנים ישלם, למדנו עונש, אזהרה מנין, תלמוד לומר לא תגנובו, לא תגנובו על מנת למיקט כלומר לצער הבעלים ולהטרידו ואח"כ תשיבהו לו

ובטור חו"מ (ס"ו שנט"ט) כתב, ואסור לגזול אפילו על מנת לשלם, וכתב א"א הרא"ש ז"ל, דווקא שאין התשלומין בעין כההוא דמייתי עלה (מסכת ב"ק דף ע"ט), שרצו אנשי דוד ליקח גדיש של שעורים ולתת במקומו של עדשים, ועדיין לא היה בידם העדשים אלא רצו ליקח גדיש של שעורים של ישראל ולכשיקחו את גדישי העדשים של פלשתים יתנום לישראל במקום גדיש השעורים, אבל אם היו מזומנים העדשים לפנייהם, אפילו אין בעלי גדיש השעורים לפנינו, מותר לזכות להם גדישי עדשים על ידי אחר דעדיפי השעורים וזכין לאדם שלא בפניו עיי"ש.

ובתוספתא מסכת ב"ק (פ"י-הט"ו) איתא, לא תגנובו על מנת למיקט, לא תגנובו על מנת לשלם תשלומי כפל ותשלומי ארבעה ותמשה, ובספר חסדי דוד על התוספתא ד"ה לא תגנובו כתב וז"ל, בפרק איזהו נשך (דף ס"א), ופירש"י, למיקט לצער, ע"מ לשלם תשלומי כפל שרוצה לההנותו ויודע בו שלא יקבל, והרמב"ם בהל' גניבה מוסיף, אפילו דרך שחוק, ומסיים דהכל אסור כדי שלא ירגיל עצמו בכך, ומשמע לכאורה דר"ל שאינם אלא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא, אבל אין נראה כן מהסוגיא, ואפשר דטעמא דקרא קדריש עכ"ל, מבואר מזה די"ל דהרמב"ם ס"ל דעל מנת למיקט או על מנת לשלם כפל, איסורו הוא מן התורה, ורק דרש טעמא דקרא.

והש"ך (שם סק"א) כתב ע"ד הב"ח הנ"ל דדוחק לחלק בזה, ומתריך, דאע"ג דאסור לגנוב על מנת לשלם כפל, התם מיירי בשאינו מזכה לו על ידי אחר, דאם מזכה לו על ידי אחר לאו גניבה מיקרי, כיון שהאחר יודע מזה עיי"ש, ועיין בטו"ז שהאריך לתמוה ע"ד הרא"ש הנ"ל מכמה דוכתי, והביא מש"כ הרש"ל ע"ד הרא"ש דלא נהירא כלל, וכי שרי להסתחר בממון חבירו שלא מדעתו, דדילמא חביב עליו יותר שעורים, או דילמא אפשר דלא ניחא ליה למכור את שלו, ומסיק הטו"ז דיפה פסק הרש"ל שלא לסמוך על הרא"ש בזה, רק לפענ"ד דאם הוא צורך גדול יש להקל ליקח בלא דעת חבירו, דמסתמא ניחא לבעלים בזה דליעבד מצוה בממוניה, כנלפענ"ד הלכה למעשה עכ"ל.

וכ"כ בספר יד המלך ע"ד הרמב"ם הנ"ל וז"ל, ממשמעות לשון רבינו נראה דדעתו הוא דעל מנת למיקט אינו אסור אלא מדרבנן, ומשום חששא שלא ירגיל עצמו בכך, אבל בגמ' ר"פ איזהו נשך מבואר דעיקר קרא דלא תגנובו קאי רק על מנת למיקט, אבל איסור גניבה גמורה מצי למילף מריבית ואונאה, וכ"כ הלח"מ (שם) דגניבה על מנת למיקט איסור גמור מדאורייתא הוא עיי"ש, וכוונת רבינו להסמיק טעם לשל תורה וכדרכו בקצת מקומות עכ"ל.

ובשו"ע הרב חו"מ הל' גזילה וגניבה (ס"ג ג) כתב, אפילו הגונב על מנת להחזיר אותו החפץ עצמו אלא שרוצה לצערו לזמן מה, ואפילו אין כוונתו לצערו כלל אלא שגנב דרך שחוק, הרי זה עובר בלא תעשה, וי"א שאינו אסור אלא מדברי סופרים שלא ירגיל עצמו בכך, ובקונטרס אחרון (שם אות ב) כתב וז"ל, עיין בלחם משנה דאסמכתא וכו', אבל המגיד משנה לא ס"ל הכי, ועיין ביור"ד (ס"ק קפ"א) דאורחיה דהרמב"ם לפרושי טעמא דקרא, וכה"ג אשכחן בהל' גניבה (פ"ז-ה"ג) עכ"ל.

ובשו"ע הרב חו"מ הל' גזילה וגניבה (ס"ג ג) כתב, אפילו הגונב על מנת להחזיר אותו החפץ עצמו אלא שרוצה לצערו לזמן מה, ואפילו אין כוונתו לצערו כלל אלא שגנב דרך שחוק, הרי זה עובר בלא תעשה, וי"א שאינו אסור אלא מדברי סופרים שלא ירגיל עצמו בכך, ובקונטרס אחרון (שם אות ב) כתב וז"ל, עיין בלחם משנה דאסמכתא וכו', אבל המגיד משנה לא ס"ל הכי, ועיין ביור"ד (ס"ק קפ"א) דאורחיה דהרמב"ם לפרושי טעמא דקרא, וכה"ג אשכחן בהל' גניבה (פ"ז-ה"ג) עכ"ל.

ובשו"ת בן פורת הנ"ל (ד"ה והנה עיני הספק הנ"ל), הביא חילוקן של הב"ח הנ"ל לחלק בין גניבה דשייך שירגיל עצמו בכך לגזילה דלא שייך, וכתב ע"ז, דאין מקום לחילוקן של הב"ח רק אם נדרוש טעמא דקרא, דאסור גזילה על מנת לשלם כפל שלא ירגיל עצמו בגניבה ויבוא פעם אחרת לגנוב סתמא עיי"ש.

ובשו"ת בן פורת הנ"ל (ד"ה והנה עיני הספק הנ"ל), הביא חילוקן של הב"ח הנ"ל לחלק בין גניבה דשייך שירגיל עצמו בכך לגזילה דלא שייך, וכתב ע"ז, דאין מקום לחילוקן של הב"ח רק אם נדרוש טעמא דקרא, דאסור גזילה על מנת לשלם כפל שלא ירגיל עצמו בגניבה ויבוא פעם אחרת לגנוב סתמא עיי"ש.

הלאו דלא תגנובו, וספוקי מספקא ליה בזה, עד שהגיע לפרשת אשה כי תזריע וגו' דכתיב וטמאה שבעת ימים, והסמיך וביום השמיני ימול בשר ערלתו, דלכך הפסיק התורה בעניני מילה באמצע דיני טומאה, כדי לידע הטעם אמאי מילה הוא לשמונה, ומוכח מכאן דדרשינן טעמא דקרא, ודבר טוב הוא מה שעשה עם השדות מהיתומים, אז נתקררה דעתו ודו"ק.

(ב) עוי"ל, עפ"מש"כ בספר זכרון יצחק (בפרשת), דאף דמצות המילה היא אחת ממצות המוטל על האב לעשות לבנו, עכ"ז לא פרט הכתוב בפירושו לומר וביום השמיני ימול האב בשר ערלתו, דלפי דעת הר"א הלוי שהובא בטור יור"ד (סי' רס"ו), דאין לו לאב למול בשבת אם יש אחר היודע למול, משום דלגבי האב נחשב פסיק רישא דמכוין לתקן הבן, משא"כ לגבי אחר לא מיחשב תיקון ושרי עכ"ד, ואיתא במסכת שבת (דף קל"ב), וביום השמיני ימול בשר ערלתו אפילו בשבת עיי"ש, וא"כ שפיר דלא פרט הכתוב לומר וביום השמיני ימול אביו וגו', אחרי דבשבת מצוה באחר יותר מבאביו עכ"ד.

ובשו"ת זכרון יצחק (סי' כ"ח) הביא מה דאיתא במסכת נדה (דף מ"ב:), ההוא דאתא לקמיה דרבא, א"ל מהו למימהל בשבתא, א"ל שפיר דמי, בטר דנפק, אמר רבא, ס"ד דההוא גברא לא ידע דמותר למימהל בשבתא (אפשר שאין זה האיש יודע שמילה בשבת מותרת אלא ודאי דבר ספק ארבע בן), אזל בתריה וכו' עיי"ש, ולכאורה קשה לשיטת הרא"ה הנ"ל, דהרי י"ל דבאמת לא נעלם מהשואל דמילה דוחה שבת, אך שהוא היה אבי הבן ושאל כהוגן אם מותר לו למול בעצמו בשבת או לא, ומטעם הנזכר, ואף דעכ"ז היה מהראוי לרבא לשאול להשואל אם נתכוין בשאלתו כן, מ"מ הרי ממה שתמה רבא ואמר ס"ד דההוא גברא לא ידע דמותר למימהל בשבתא, מבואר שהיה פשוט בעיני רבא כי עיקר השאלה היה אם מילה דוחה שבת, ולא נסתפק בדעת השואל לומר ששאל אם מותר למול בעצמו או על ידי אחר, וזה טעמא בעי אמאי לא עלה על דעת רבא שהשואל שאל אם מותר למול בעצמו.

אך י"ל, דאיתא בשבת (ק"ג), דר' שמעון ס"ל מקלקל בחבורה חייב, ויליף לה מדאיצטריך קרא למישרי מילה בשבת, הא חובל בעלמא חייב, ור' יהודה ס"ל מקלקל בחבורה פטור, והא דאיצטריך קרא למישרי מילה בשבת, משום דהו"ל מתקן גברא וכו' עיי"ש, ולפי"ז לדידן דקיי"ל כר' יהודה דמקלקל פטור ומילה הו"ל מתקן, מובן שפיר דעת הרא"ה הנ"ל דמוטב שימול אחר בשבת משימול האב, דהאב הו"ל מתקן לגבי בנו משא"כ אחר וכנ"ל, אמנם לר"ש דס"ל מקלקל בחבורה חייב, ומשו"ה איצטריך קרא למישרי מילה בשבת, א"כ אין מקום לחלק בין אב לאחר, וידוע דעת רש"י (סו), דדין זה אם מקלקל בחבורה חייב או פטור תליא בדין מלאכה שאינה צריכה לגופה אם חייב או לא, דלר' שמעון דפוטר במלאכה שאצל"ג, לכך מחייב במקלקל, משא"כ לר' יהודה עיי"ש.

ואיתא במסכת ב"ב (דף ט"ז), דרש רבא, מאי דכתיב (איוב כ"ט-י"ג) ברכת אובר עלי תבא ולב אלמנה ארנין, ברכת אובר עלי תבא, מלמד שהיה גוזל שדה מיתומים ומשביחה ומחזירה להם (ברכת אובר שהיה סבור שהיה אובר את שדיהו), ולב אלמנה ארנין, דכל היכא דהוה אלמנה דלא הוה נסבי לה הוה אזיל שדי שמיה עליוה (אומר שהיא קרובתו או מדבר בה להשיאה) והוה אתו נסבי לה עיי"ש, והקשו המפ', דהיכא עבד הכי, הלא מלא תגנובו ילפינן דאסור לגנוב אפילו על מנת לשלם תשלומי כפל, עיי"ש בתורת חיים, וביד רמ"ה, ובטל תורה, ובקובץ שיעורים.

ולהנ"ל י"ל, לפימש"כ דהרמב"ם ס"ל דלגנוב על מנת לשלם תשלומי כפל הוא מה"ת, ומש"כ כדי שלא ירגיל עצמו בכך משום דמפרש טעמא דקרא, לפי"ז יש לחלק, דדוקא היכי דאין כוונתו לטובה רק גונב על מנת למיקט, או אפילו על מנת להחזיר אח"כ את החפץ עצמו, או את שוויו, זה אסרה התורה כדי שלא ירגיל עצמו בגזל, אבל היכא דכל כוונתו בגזל אינו אלא כדי להיטיב עם הנגזל ולההנותו כדי שיקבל ממנו ממון על ידי תשלומי כפל או ריוח אחר שיצמח מזה, בכה"ג לא שייך החששא שירגיל עצמו בגזל, דהרי מעיקרא כוונתו הוא לגמול חסד עם הנגזל, וכיון דלא שייך טעם האיסור, מהיכי תיתי לאסור בכה"ג.

אך כ"ז הוא רק אי ס"ל דרשינן טעמא דקרא, אז יש לחלק ולומר דהיכי שמתכוון לטובת הנגזל אין בו צד איסור, משא"כ אי ס"ל לא דרשינן טעמא דקרא, וגזירת הכתוב הוא שאין לגנוב אפילו על מנת למיקט או על מנת לשלם תשלומי כפל או תשלומי ארבעה וחמשה, ליכא מקום לחלק ולומר דהיכא דמתכוון לטובת הנגזל אז מותר לגזול ממנו ובכל אופן אסור.

ואיתא במסכת נדה (דף ל"א), שאלו תלמידיו את ר' שמעון בן יוחי, מפני מה אמרה תורה מילה לשמונה (ולא לשבעה), שלא יהו כולם שמחים (שאוכלין ושותין בטעוה) ואביו ואמו עצבים (שאסורין בתשמיש), וכתב המהרש"א בחידושי אגרות וז"ל, ויש לפרש דהכי קאמר, מפני מה אמרה תורה מילה לח' של לידתה, דלא הו"ל למתלי בטומאת ז' של לידת האשה שהפסיק בענין מילה, שאחר שכתב וטמאה שבעת ימים כתב וביום השמיני ימול, ואח"כ חזר לענינו ושלישים יום וגו', אלא ללמדך שלא יהו הכל שמחים וכו' עכ"ל, ולכאורה מבואר מכאן דדרשינן טעמא דקרא, דלכך הפסיק כאן לכתוב וביום השמיני, כדי לידע הטעם דמילה הוא ליום השמיני.

ומעתה מבואר דברי המדרש, דאיוב היה מסתפק אם מה שגוזל השדות מהיתומים ומשביחן ומחזירן להם, אם זהו אסור או מותר, דתליא אי דרשינן טעמא דקרא או לא, דאי דרשינן טעמא דקרא אז י"ל דהיכא דגוזל על מנת למיטב להנגזל, זה אינו נכלל בהלאו דלא תגנובו על מנת לשלם כפל, ואי לא דרשינן טעמא דקרא אז אין לחלק, ואפילו היכא דגונב לטובת הנגזל עובר על

ובספר סמיכת חכמים בסמיכות מסכת סוטה למסכת קידושין (דף פ"ו. מדפ"ס) כתב, דדבר זה אי מהני תשובה על חטא דעבודה זרה במחלוקת שנויה, דאמרינן תשב אנוש עד דכא, דכ"א נוטריקון דם כופר אשת איש, והיינו ע"ז גילוי עריות שפיכות דמים, חד אמר עד ולא עד בכלל ועל אלו הג' עבירות לא מהני תשובה, וחד אמר עד ועד בכלל ואכל מילי מהני תשובה אף על אלו השלש עבירות.

ופלוגתא זו תליא בפלוגתא אחרת, דלפי דעת הגמ' במסכת פסחים (דף ג"ד.) תשובה היא אחד משבעה דברים שנבראו קודם שנברא העולם עיי"ש, ולדעת כמה מדרשים תשובה נבראת ביום הראשון לבריאה, ונרמז בקרא ורוח אלקים מרחפת על פני המים בזכות תשובה שנמשלה למים, ולכמה דעות נרמז בבריאת האורה זו תשובה, ונפקא מינה בין אלו השני דעות כתבו המפ', דאי אמרינן דתשובה קדמה לבריאת העולם, אז תשובה מהני על כל העבירות שבעולם אף על אלו השלשה, דאין שייך להגביל שום ענין לומר דעל דבר זה מהני ועל דבר זה לא מהני, כיון דלא היה שום דבר בעולם אז, ואין לתפוס שום מקום וגבול, ובריה בפני עצמה היתה התשובה על כל מה שיברא, אבל אי תשובה נברא ביום הראשון שאז הכל נברא כדדרשינן את השמים ואת הארץ לרבות תולדותיהם, ואז שייך להגביל ולומר על דבר זה מהני ועל דבר זה לא מהני עכ"ד.

אך הא מילתא דתשובה קדמה לעולם תליא בפלוגתא, דאיתא במדרש רבה בראשית (פרשה א-ד), ששה דברים קדמו לעולם וכו', ר' אהבה ברבי זעירא אמר אף התשובה, שנאמר בטרם הרים ילדו ותחולל ארץ ותבל, ומאותה שעה תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם עיי"ש, וכתב ביפה תואר (שם סי' ה') ד"ה אף התשובה, דפליגי אי דרשינן סמוכין, דהת"ק לא דריש סמוכין ותשב אנוש עד דכא אינו דבוק עם בטרם הרים ילדו, ולכן לא מני דגם תשובה קדמה לבריאת העולם, ור' אהבה בר"ז ס"ל דדרשינן סמוכין וכתוב בטרם הרים ילדו וכו' תשב אנוש עד דכא שמע מינה דתשובה קודמת לבריאת העולם עכ"ד.

ובזה יבואר המדרש, דאיוב היה לו תרעומות אמאי באין עליו יסורין, ואי בשביל שהוא גלגול תרח שהיה עובד עבודה זרה, הלא תרח עשה תשובה, עד שהגיע לפרשת כי תזריע דכתיב וביום השמיני ימול בשר ערלתו, ולא פרט הכתוב לומר וביום השמיני ימול אביו בשר ערלתו, דקיי"ל כרבי יהודה דמקלקל פטור ומילה הו"ל מתקן, ומוטב שימול אחר בשבת משימול האב, דהאב הו"ל מתקן לגבי בנו משא"כ אחר וכו"ל, ומעתה ס"ל דמלאכה מלאכה שאינה צריכה חייב, דלא דרשינן סמוכין, ולפי"ז לא מהני תשובה על חטא דעבודה זרה, אז נתקררה דעתו דהיסורין שבאין עליו המה בצדק, ודו"ק.

ואיתא במסכת שבת (דף קמ"א.), אמר רבא, הוציא תינוק מת וכיס תלוי לו בצוארו פטור, ופריך, וליחייב משום תינוק, ומשני, רבא כר"ש ס"ל דאמר כל מלאכה שאצל"ג פטור עליה [ומוציא מת לקוברו מלאכה שאצל"ג היא כדאמר בהמצניע (דף ט"ז.) וכיס שהיה תלוי לו בצוארו לשחק בו אגב מרריה מבטל ליה לגבי תינוק שמת ולא חשיב ליה ההיא שעתא] עיי"ש, הרי דרבא ס"ל מלאכה שאצל"ג פטור, א"כ לרבא מקלקל בחבורה חייב, ושפיר דכשבא השואל ושאל לרבא מהו למימהל בשבתא, תמה ואמר ס"ד דההוא גברא לא ידע דשרי למימהל בשבתא, ולא עלה על דעתו לומר ששאל השואל אם הוא בעצמו ימול או על ידי זולתו, כי לשיטת רבא אין מקום לחלק בין אב לאחר וכו"ל, עכ"ד הזכרון יצחק.

ובס' מעשה רוקח (פ' ויקהל פ"ב.) כתב, דלכן אמרינן מלאכה שא"צ לגופה פטור, משום דנסמכה מלאכת שבת למלאכת המשכן, וכמו שבמלאכת המשכן היה מלאכת מחשבת, ה"נ במלאכת שבת לא חייב אלא במלאכת מחשבת כדאמרינן במסכת חגיגה (דף ט.) הלכות שבת המה כהררים התלוין בשערה, מלאכת מחשבת אסרה תורה ומלאכת מחשבת לא כתיבא (דמלאכת מחשבת לא כתיבא אלא ילפינן לה מונסמכה ציווי שבת למלאכת המשכן) עיי"ש.

ומעתה ר' יהודה ור' שמעון דפליגי במלאכה שאצל"ג אי חייבין או פטורין קאי בשיטתייהו, אי דרשינן סמוכין או לא, דר"ש לשיטתיה דס"ל דדרשינן סמוכין בכה"ת, עיין במסכת פסחים (דף כ"ח.) ובמסכת סנהדרין (דף ט.), ולכן דרש סמוכין מפרשת שבת למלאכת המשכן, וילפינן מכח הסמיכות שיש בין פרשת שבת למלאכת המשכן דבעינן מלאכת מחשבת בשבת, ולכן ס"ל דעל מלאכה שאינה צריכה לגופה פטורין, ור' יהודה לשיטתיה דלא דרש סמוכין בכה"ת רק במשנה תורה לחוד, עיין מסכת ברכות (דף כ"א.) ובמסכת יבמות (דף ד.), ואין לו איפוא הוכחה דבשבת בעינן מלאכת מחשבת, ולכן ס"ל דגם על מלאכה שאצל"ג חייבין, ועיין בשו"ת שואל ומשיב מהדר"ק (ח"ב סי' ס"א).

ואיתא במד"ר במדבר (פ' וי"ב.) דהיסורין שבאו על איוב היו ראויין לבוא על אברהם שכן הוא נסמך לפרשה ויהי אחרי הדברים האלה ויגד וגו' את עוץ בכורו ואת בוז, ועוץ היה איוב שנאמר (איוב א-א) איש היה בארץ עוץ איוב שמו וכו' עיי"ש, והטעם שנמסרו לאיוב נודע מהאריז"ל מפני שאיוב היה גלגול תרח, עיין בדבש לפי מהחיד"א מערכת א' (אות י"א ואות ל"ז) עיי"ש.

אך י"ל דטענת איוב היתה דאמאי באו עליו יסורין, דהרי תרח עשה תשובה כמש"כ רש"י עה"פ (בראשית ט"ו-ט"ז) ואתה תבוא אל אבתיך בשלום תקבר בשיבה טובה, אביו עובד עבודה זרה, והוא מבשרו שיבוא אליו, אלא ללמדך שעשה תרח תשובה בימיו עיי"ש, וא"כ מדוע מגיע לי יסורין. אך אי ס"ל דתשובה אינה מועילה על חטא דע"ז א"ש.

ג) עוי"ל, דאיתא בשבת (קל"ב). וביום השמיני ימול בשר ערלתו אפילו בשבת, וכן מבואר בסנהדרין (ט"ז). כל מצוה שנאמרה לבני נח ונישנית בסיני לזה ולזה נאמרה, ופריך הגמ', והרי מילה שנאמרה לבני נח דכתיב ואתה את בריתי תשמור, ונישנית בסיני וביום השמיני ימול, לישראל נאמרה ולא לבני נח (דלא חשבה גבי שבע מצות), ומשני ההוא למשרי שבת הוא דאתא, ביום ואפילו בשבת.

ואיתא בקדושין (דף כ"ט), תנו רבנן, האב חייב בבנו למולו ולפדותו וללמדו תורה ולהשיאו אשה וללמדו אומנות וכו', למולו מנלן, דכתיב וימל אברהם את יצחק בנו וכו', איהי מנלן דלא מיחייבא, דכתיב כאשר צוה אותו אלקים, אותו ולא אותה (ולא את שרה) עיי"ש, והקשו בתוס' (ד"ה אמת), למ"ל קרא, תיפ"ל דבלא"ה פטורין דמצ"ע שהז"ג הוא, דנימול בשמיני ללידתו, ותיצרו דכיון דמיום השמיני והלאה אין לה הפסק, לאו זמן גרמא הוא, וא"ת אכתי מ"ע שהז"ג הוא דאין מלין אלא ביום, וי"ל דאתיא כמ"ד דמילה שלא בזמנה נוהגת בין ביום ובין בלילה עיי"ש.

והקשה בספר עצמות יוסף, דהרי תפילין חשבינן ליה מצות עשה שהז"ג משום שאינו נוהג בשבתות וימים טובים, וכמש"כ התוס' במסכת קידושין (דף ל"ד). ד"ה תפילין, וא"כ הכי נמי במצות מילה, דאעפ"י דמילה שלא בזמנה נוהג גם בלילה, מ"מ הרי אינה דוחה שבת ויו"ט ושוב הו"ל בגדר מצות עשה שהז"ג, ותיצרו דבשלמא תפילין אינו נוהג כלל בשבתות ויו"ט, משא"כ מילה בזמנה דנוהגת בשבת ויו"ט שפיר חשוב מצות עשה שלהז"ג, אעפ"י דשלא בזמנה אינה דוחה שבת ויו"ט עכ"ד.

והקשה כ"ק אדמו"ר מצאנז-זוועהיל זצ"ל (פרשת תורית תשס"א), דלפי"ז קשה דלמה לן הקרא וביום השמיני ימול בשר ערלתו דמילה דוחה שבת, הא שמעינן לה מהא דכתיב אותו ודרשינן ולא אותה, ולכאורה למ"ל קרא דנשים פטורות הא מילה הוה מצות עשה שהז"ג דאינו נוהג בשבת, וע"כ משום דמילה בזמנה דוחה שבת, וממילא ידעינן בלא קרא דוביום השמיני דמילה בזמנה דוחה שבת עכ"ק, ועיי"ן בספר שליחות אליהו (ח"ב פרשת לך).

אך לפימש"כ האור חדש (סג) לתרץ קושית התוס', דהנה הבי"י ביור"ד (סי' רס"ב) כתב דאם מל בלילה אין צריך לחזור ולהטיף דם ברית עיי"ש, ולפי"ז מיושב קושית התוס' דכיון דבדיעבד יוצא גם בלילה לא מקרי מעשהז"ג ולכן צריך קרא דאותו ולא אותה עכ"ד, ולפי"ז לא מוכח מקרא דאותו דמילה דוחה שבת, ולכן צריכין קרא וביום השמיני וגו'.

ובשו"ת נחלת יוסף או"ח (סי' כ"ח אות ה') כתב, דזהו רק למ"ד דמצהב"ע הוא דרבנן אז י"ל דל"ה זמן גרמא כיון דבדיעבד קיים המצוה, וצריכין קרא דאותו למעוטי נשים ממצות מילה, משא"כ למ"ד דס"ל מצהב"ע דאורייתא ואז בעשה המצוה אף בדיעבד לא קיים המצוה מכח מצהב"ע שפיר חשוב עיי"ז זמן גרמא עכ"ד, ולפי"ז תירוצו של האו"ח א"ש רק אי ס"ל מצהב"ע דרבנן.

הרי דהר"ן ס"ל דהנאת הגוף בהדי מצוה מקרי הנאה ואסור, אמנם הרשב"א תירוץ קושית הר"ן באופן אחר ומשמע דס"ל דאף בהנאת הגוף בהדי מצוה אמרינן מצות לאו ליהנות ניתנו והאריכו בזה האחרונים.

ונודע קושית שו"ת ברית אברהם (תא"ח סי' ג'), דלשיטת הרשב"א דאף בהנאת הגוף בהדי מצוה אמרינן מצות לאו ליהנות ניתנו, א"כ למה לן הסמוכין דלא תלבש שעטנז וגו' גדילים תעשה לך להתיר כלאים בציצית כמבואר ביבמות (דף ג'), והרי כלאים אינו אסור רק בהנאת לבישה כמבואר במסכת יבמות (דף ד'), דאי כתב רחמנא לא יעלה עליך הו"א כל דרך העלאה אסור רחמנא ואפילו מוכרי כסות כתב רחמנא לא תלבש שעטנז דומיא דלבישה דאית ביה הנאה עיי"ש, ועיי"ן ברמ"א חירור"ד (סי' ש"א סי"ז), וא"כ כשמקיים מצות ציצית לא נחשב הנאת הגוף להנאה וליכא עבירה כלל.

וכתב לתרץ, די"ל דאילו קרא דהתיר לן כלאים בציצית לא הוי ס"ד להתיר משום מצות לאו ליהנות ניתנו, דיותר היה מסתבר שאם לובש כלאים אינו נחשב למצוה כלל, דהו"ל מצוה הבאה בעבירה של איסור כלאים, וממילא דלא היה שייך לומר בזה מצות לאו ליהנות ניתנו, ולכן אתיא הסמוכין להתיר כלאים בציצית להורות דלית בה משום מצהב"ע כיון דעשה דוחה ל"ת עכ"ד, מבואר מדבריו דאי ס"ל מצוה הבאה בעבירה מה"ת הוא, שפיר י"ל דהסמוכין דכלאים בציצית אתיא לומר דאמרינן עשה דוחה ל"ת ולא הוי מצוה הבאה בעבירה, אבל אי ס"ל מצוה הבאה בעבירה הוא מדרבנן וליכא לתרץ כדברי הבר"א הנ"ל דהו"א דכלאים בציצית הו"ל מצוה הבאה בעבירה, א"כ בהכרח צ"ל דבהנאת הגוף בהדי מצוה לא אמרינן מצות לאו ליהנות ניתנו.

ובשו"ת חסד לאברהם חאו"ח (סי' נ"ז) כתב, דזהו אי בהדי הנאת הגוף אמרינן מצות לאו ליהנות ניתנו תליא בפלוגתא אי דבר שאין מתכוין אסור או מותר, דמ"ד דבר שאין מתכוין אסור, משום דלא איכפת לן כלל כוונתו, לדידיה י"ל דבהנאת הגוף לא אמרינן מצות לאו ליהנות ניתנו, דנהי דהוא מתכוין למצוה ואינו מתכוין להנאתו מ"מ אסור כיון שגופו נהנה, ולמ"ד דבר שאין מתכוין מותר, משום דאזלינן בתר מחשבתו, לדידיה י"ל כיון דאיהו למצוה קמכוין ולא להנאת גופו, אמרינן דגם היכא דאיכא הנאת הגוף מצות לאו ליהנות ניתנו עכ"ד.

ובמסכת שבת (דף מ"א:), פליגי ר' יהודה ור' שמעון אי דבר שאין מתכוין מותר או אסור, דר' יהודה ס"ל דבר שאין מתכוין אסור, ור' שמעון ס"ל דבר שאין מתכוין מותר עיי"ש. ובספר אגלי טל (בהקדמה) כתב בביאור מחלוקתם, דפליגי אי אזלינן בתר המחשבה של האדם או בתר מעשיו, דר' שמעון דס"ל דבר שאין מתכוין מותר ס"ל דאזלינן בתר המחשבה, וכיון שלא נתכוין כלל לאיסור לא איכפת לן מה שעשה בפועל ומותר, ור' יהודה דס"ל דבר שאין מתכוין אסור ס"ל דאזלינן בתר מעשיו, וכיון שבפועל עשה מלאכת איסור אף שלא התכוין לזה אסור עיי"ש.

ואיתא במסכת סנהדרין (דף ק"ו), וירא את הקיני וישא משלו, אמר לו בלעם ליתרו, קיני לא היית עמנו באותה עצה (שגור פרעה כל הבן הילוד היאורה בתמיה ודאי היית כדלקמן), ומי הושיבך אצל איתני עולם, (שעתידין בניך לישיב בלשכת הגוית והיינו דכתיב איתן מושיבך וכי בין איתני עולם יושב מי הושיבך לך), והיינו דא"ר חייא בר אבא א"ר סימאי, שלשה היו באותה עצה, אלו הן, בלעם איוב יתרו, בלעם שיעץ נהרג, איוב ששתק נידון ביסורין, ויתרו שברח זכו בני בניו לישיב בלשכת הגזית וכו' עיי"ש.

וכ"כ בזוה"ק פ' בא דף ל"ג.) וז"ל, במה דאיהו (איוב) דן הכי איתדן, בגין דאיוב מקריבי עיטא דפרעה הוה (מהיעצים הקרובים), וכד קם פרעה עלייהו דישראל בעא לקטלא להון, אמר ליה לא, אלא טול ממונהון ושליט על גופיהון בפולחנא קשיא ולא תקטול לון, אמר ליה קוב"ה חייך בההוא דינא ממש תהא דאין, מה כתיב (איוב ב-ה), אולם שלח נא ירך וגע אל עצמו ואל בשרו וגו', במה דאיהו דן ביה אתדן עכ"ד הזוה"ק, ולפי"ז הרי ראוי לעונש משום שהיה מיועצי פרעה.

אך י"ל דאיוב ס"ל דאינו ראוי לעונש עבור זה, דהלא בשביל גזרה זו נצמח לבני ישראל טובה גדולה, כמש"כ בספר זכרון מנחם (אות י"ג) דכוונת איוב היה לשמה, שראה איוב ברוה"ק אשר אם יהיו בני ישראל עוד במצרים ישתקעו ח"ו בטומאתה, ולכן נתן עצה לקושי השעבוד דעי"ז יושלם הזמן במהרה עכ"ד.

ובספר שו"ת טוב טעם ודעת בהקדמה להלכות טריפות (סוף מאמר ד') ביאר הענין דמשו"ה אמרינן גדולה עבירה לשמה משום דמחשבתו לטובה ואזלינן בתר המחשבה דהוא העיקר ולכן כיון שכוונתו לטובה שפיר דמי ואמרינן גדולה עבירה לשמה, משא"כ אי אזלינן בתר מעשה לא איכפת לן הכוונה וגם עבירה לשמה הוי בגדר עבירה עיי"ש.

ומעתה יבואר דברי המדרש, דאיוב היה לו תרעומות על היסורין, כיון דמעצתו נצמח טובה לישראל דעי"ז יצאו ממצרים קודם הזמן ולא ישתקעו ח"ו בטומאת מצרים, אך כשראה פרשת תזריע דכתיב ביה וביום השמיני וגו' דאתיא

לומר דמילה דוחה שבת, ולכאורה קשה למ"ל קרא דמילה דוחה שבת, הא שמעינן לה מהא דכתיב אותו ודרשינן ולא אותה, ולכאורה למ"ל קרא דנשים פטורות הא מילה הוה מעשהז"ג דאינו נוהג בשבת, וע"כ משום דמילה בזמנה דוחה שבת, וממילא ידעינן בלא קרא דוביום השמיני דמילה בזמנה דוחה שבת, וע"כ דקושית התוס' יש לתרץ כמש"כ האור חדש דלכן צריך קרא דאותו כיון דאם מל בלילה יצא תו לא מקרי מצ"ע שהז"ג, ולפי"ז ע"כ דמצוה הבאה בעבירה הוא מדרבנן, ומעתה ס"ל דבהנאת הגוף בהדי מצוה לא אמרינן מצות לאו ליהנות ניתנו, וס"ל דבר שאין מתכוין אסור, דאזלינן בתר מעשה, ולפי"ז עבירה לשמה הוי עבירה, ולכן נתקרה דעתו ושתק מלהתערעם על היסורין ודו"ק.

ד) עוי"ל עפ"י הנ"ל דלכן כתיב וביום השמיני ימול בשר ערלתו, להורות דמילה דוחה שבת, ובספר פנים יפות (בפרשתן) הקשה, דלמ"ל קרא דמילה דוחה שבת, אמאי לא אמרינן דעשה דמילה דוחה הל"ת דשבת, ואי"ל משום דשבת הוה עשה ול"ת ואין עשה דוחה לתו"ע, דהא עשה שיש בו כרת דוחה אפילו לתו"ע, כמש"כ התוס' במסכת זבחים (דף ל"ג:) ד"ה לענין מלקות, ומילה הוה עשה שיש בו כרת, וכתב לתרץ דלכן לא אמרינן במילה עשה דוחה ל"ת, דעשה דוחה ל"ת לא אמרינן רק היכא דבעידנא דמיעקר ללאו מקיים העשה, והכא בשעה שעבר על הלאו לא מקיים העשה, דהא מצות עשה דמילה אינו מקיים רק במילה ופריעה, כדקי"ל במסכת שבת (דף קל"ז:) דמל ולא פרע כאלו לא מל, ובתחילת המילה הוא חובל ועובר בלאו, ולכן צריך קרא דמילה דוחה שבת עכ"ד.

ואיתא במסכת פסחים (דף מ"ו:), איתמר, האופה מיו"ט לחול (לאחר שאכל וגמר סעודתו דפשיטא לן דלא חזיא ליה מידי האידנא עד אורתא שהוא חול), רב חסדא אמר לוקה רבה אמר אינו לוקה, רב חסדא אמר לוקה (משום לא תעשה כל מלאכה) דלא אמרינן הואיל ומיקלעי ליה אורחים (שיהו צריכין לפת זה היום) חזי ליה, השתא נמי חזי ליה, רבה אמר אינו לוקה אמרינן הואיל וכו', ופריך הגמ' (דף מ"ז:), שלח ליה רב חסדא לרבה ביד רב אחא בר רב הונא, מי אמרינן הואיל, והא תנן יש חורש תלם אחד וחייב עליו משום שמונה לאוין, החורש בשור וחמור והן מוקדשינן וכלאים בכרם ושביעית ביו"ט כהן ונזיר אבית הטומאה, ואי אמרינן הואיל, אחרישה (משום לאו דיו"ט) לא ליחייב, הואיל וחזי לכיסוי דם ציפור וכו' עיי"ש.

והקשה הפני יהושע במסכת ביצה (דף ת.) ד"ה וע"פ, דמאי פריך הש"ס נימא הואיל וחזי לכיסוי דם צפור, הרי גם אם היה מזדמן לו דם צפור לא שייך עשה דוחה ל"ת כיון דלא הוה בעידנא, וכמבואר במסכת ביצה (דף ת.) דמוקמינן דדוקא היכא דבהדי דכתיש מכסה שייך לומר עשה דוחה ל"ת, דבלא"ה לא הוי בעידנא עיי"ש, וא"כ הכא דאינו ראוי לכסות אלא אחר חרישה לאו בעידנא הוא עכ"ק.

בתר כוונה, כמו בנתכוון לאכול בשר טלה ועלה בידו בשר חזיר, ובוזה פליגי רבה ורב חסדא דר"ח ס"ל דספד"א מה"ת להחמיר עכ"ד.

ובשפתי מהר"ש (פ' ויגש) כתב בכיאר מחלוקת יוסף והשבטים, דלכאורה קשה היאך אכלו האבות בשר ע"י זביחה, ליחוש שמא במקום נקב שחט, ואי"ל משום דאזלינן בתר רוב כמבואר בחולין (דף י"א), דהא בב"נ אין הולכין בתר רוב, ונעיין בשו"ת מהרי"א חאו"ח (סי' קי"ב) שהניח קושיא זו בצ"ע, ומו"ר בשו"ת בנין צבי (ת"ב סי' ט"ז) האריך בזה עיי"ש, אך י"ל דאף אי לא ניזול בתר רובא מ"מ ל"ה טפי מספק, ולשיטת הרמב"ם ספיקא דאורייתא לקולא, ולפי"ז יוסף ס"ל דספיקא דאורייתא לחומרא, ולכן הוציא עליהם דיבה שאוכלין אבמה"ח, דאף ע"י זביחה אסור להם דשמא במקום נקב קשחט, משא"כ השבטים ס"ל דספיקא דאורייתא לקולא ולכן אכלו בשר עכ"ד.

והבאנו מש"כ בזה"ק (פ' בא) הטעם דאיוב נענש ביסורין, דאיוב היה מקריבי עטא דפרעה ויעץ לו לפרעה שיטול הממון שלהם וישלוט בגופיהן בקשיא, ולכן נענש ביסורין מדה כנגד מדה עיי"ש, וכתבו המפ' דס"ל לאיוב דעבור זה אינו ראוי לעונש, דעבור גזירה זו הרי נצמח טובה לישראל, לפימ"ש המפ' לתרין דלכן יצאו ממצרים קודם הזמן דקושי השעבוד השלים הזמן, ולכן היה לו טענה לאיוב על היסורין שבאו עליו בחנם עכ"ד.

ובהגש"פ ברית מטה משה (דף כ"א) כתב, דאי נימא דגלות מצרים הוא משום דאמר אברהם במה אדע, אז צריכין להיות במצרים ארבע מאות שנים, אבל אי גלות מצרים הוא בשביל חטא דמכירת יוסף לא היו צריכין להיות כ"א רד"ו שנים, לפי שע"י שלא קיים יוסף כיבוד אב כ"ב שנים, מגיע לכל אחד מהעשרה אחים כ"ב שנים דעולה ר"כ שנים, וי' שנים ניכה להם במה שמתו במצרים ונשאר רד"ו שנים עיי"ש, ומעתה אי נימא דגלות מצרים הוא בשביל חטא דמכירת יוסף, וגזירת הגלות הוא רק רד"ו שנים, ושפיר יצאו ממצרים בזמן ולא צריכין לקושי השעבוד, ולא נצמח שום טובה לישראל מגזירת קושי השעבוד, שפיר מגיע יסורין לאיוב.

ובזה יבואר המדרש, דאיוב היה לו תרעומות על היסורין שבאו עליו, דאי"ל דהוא מפני ששתק ועי"ז יצא הגזירה דקודם השעבוד, דהא נצמח מזה טובה לישראל דיצאו ממצרים קודם הזמן, אך כשהגיע לפרשת אשה כי תזריע דכתיב ביה וביום השמיני ימול בשר ערלתו, והקרא אתיא לומר דמילה דוחה שבת, ולכאורה למ"ל קרא הא בלא"ה דוחה משום דאמרינן עשה דוחה ל"ת, וע"כ משום דלא הוה בעידנא, וס"ל דלא אמרינן הואיל, ומשום דספד"א לחומרא, א"כ הצדק הוא עם יוסף, וי"ל דגלות מצרים הוא משום חטא דמכירת יוסף, והגלות הוא רק רד"ו שנים, ולא נצמח שום טובה לישראל מקושי השעבוד, ושפיר ראוי איוב על היסורין, ולכן נתקרה דעתו ודו"ק.

ותירץ בספר נטע שורק (פרשת שלח) ד"ה גמרא עוד, בהקדם דיש לבאר סברת הדבר דלא אמרינן עשה דוחה ל"ת רק אם בעידנא דקא מיעקר ללאו מקיים העשה, ואי משום דכן הוא בכלאים בציצית ובעי דומיא דהתם דבעידנא דמיעקר ללאו מקיים לעשה, א"כ כמו כן נימא דבעינן נמי שיהא מצוה על גופו וכדומה, ומאיזה סברא דייקא לגבי בעידנא צריך שיהא דומה לכלאים בציצית, אך הדבר נכון, לפימ"ש הרבינו חננאל במסכת שבת (דף קל"ג) דסברת בעידנא הוא דאל"ה יכול להיות שיעבור על הלאו ואח"כ יאנס ולא יקיים העשה נמצא שעבר בחנם על הלאו, ולכן אמרו חז"ל דדוקא בעידנא דמיעקר ללאו מקיים העשה אז אמרינן עשה דוחה ל"ת עיי"ש.

ומעתה י"ל דאם איתא דאמרינן הואיל, ע"כ דיש לומר דעשה דוחה ל"ת אף היכא דלא הוי בעידנא, דהרי כל עיקר הטעם דבעינן בעידנא הוא דחיישינן שיעבור על הלאו ולא יקיים העשה, וא"כ למ"ד דאמרינן הואיל והיינו דהאופה מיו"ט לחול פטור מטעם הואיל ואי מיקלעי ליה אורחים חזי ליה, רצ"ל דכיון דשמא יבואו אורחים ויהא מותר לבשל בשבילם לכן אף היכא דלא באו אורחים כלל אפי"ה לא עבר על הלאו כיון דיש מציאות שיבואו, וא"כ האי סברא גופא שייך ביותר לענין עשה דוחה ל"ת, שכאשר מתכוון לקיים מ"ע ומפני כך נצרך לעבור על הל"ת, א"כ אעפ"י דשוב נאנס ואינו יכול לקיים העשה לא עבר עבירה כיון דבתחלה נתכוון לקיים העשה, דהרי בודאי דבר זה עדיף מהא דפטור מטעם הואיל ואי מיקלעי ליה אורחים חזי ליה.

ונמצא דהך אי בעשה דוחה ל"ת בעינן שיהא בעידנא תליא בפלוגתא אי אמרינן הואיל, דלמ"ד דלא אמרינן הואיל שפיר י"ל דאין עשה דוחה ל"ת אא"כ הו"ל בעידנא, דהרי לדידיה לא סגי בכך שיכול להיות שיהא לצורך, וה"נ דלא סגי בכך שמתכוון לקיים העשה, דאם יארע ולא יקיים העשה עבר על הלאו בחנם, משא"כ מאן דאית ליה הואיל דפטור משום דאפשר שיהא לצורך, א"כ מכש"כ לגבי עשה דוחה ל"ת שכוונתו ורצונו לקיים העשה, בוודאי דגם אם יארע ונאנס דבוודאי פטור, ומהאי טעמא לא בעינן שיהא בעידנא, ומעתה מיושב קושית הפני יהושע, דהרי פירכת הגמ' הוא למ"ד דאמרינן הואיל, דלדידיה פריך דלא לחייב אחרישה כיון דחזי לדם צפור, והיינו משום דכיון דאמרינן הואיל לא בעינן בעידנא, ושפיר שרי לחרוש עבור כיסוי דם צפור אף דלא הוי בעידנא עכ"ד.

וכבר האריכו האחרונים בסברא דהואיל, דלכאורה הסברא צ"ב וכי מפני שיש מקום שיבואו אורחים מותר לו לבשל מיד, ובשו"ת בית יצחק חאו"ח (סי' פ"א אות ד) ביאר בזה, דמאן דאית ליה הואיל טעמיה משום דס"ל דספיקא דאורייתא מה"ת לקולא, ולכן מותר מה"ת לבשל כשיש איזהו צד של ספק היתר, וגם כשכוונתו לחול, היכא דהמעשה מותרת לא אזלינן

ה) עוי"ל, דהבאנו מה שהקשה בספר פנים יפות, דלמ"ל קרא דמילה דוחה שבת, אמאי לא אמרינן דעשה דמילה דוחה הל"ת דשבת, דהא כללא הוא בכל התורה דאמרינן עשה דוחה לא תעשה עכ"ל.

ובחידושונו לפרשת שמות (שנת תשע"ג) כתבנו לתרץ, דאיתא במסכת פסחים (דף ד), והשתא דקיי"ל דלכו"ע אור אורתא הוא, מכדי בין לר' יהודה ובין לר' מאיר חמץ אינו אסור אלא משש שעות ולמעלה, ונבדוק בשית, וכי תימא זריזין מקדימין למצות, ונבדוק מצפרא, דכתיב וביום השמיני ימול בשר ערלתו ותניא כל היום כשר למילה אלא שזריזין מקדימין למצות שנאמר וישכם אברהם בבוקר וכו' עיי"ש, וברי"ף גרס וכי תימא זריזין מקדימין למצות כדכתיב וביום השמיני ימול בשר ערלתו וכו' עיי"ש, וצ"ב לכאורה דמנ"ל מקרא דוביום השמיני זריזין מקדימין למצות.

ולפי"ז י"ל דהו"א דאע"ג דמילה דוחה שבת מכח עשה דוחה ל"ת, מ"מ כיון דכל היום כשר למילה א"כ נימא דעדיף שלא ימולו בצפרא דשבתא אלא ימתינו עד לפנות ערב סמוך לשקיעת החמה, דבכה"ג אף אם יארע שיצטרכו לעשות מלאכה לרפואת התינוק, תוך כך כבר תחשך היום ולא יצטרכו לחלל שבת, ולכן אתיא קרא וביום השמיני וגו' לומר שלא ימתינו עד סוף היום אלא ימולו תיכף בתחילת היום, ואין צריך לחוש שיבואו לידי פקוח נפש.

ובספר מאיר עיני חכמים להגה"ק מאוסטרורוצא זצוק"ל ז"ע (מהר"ק סי' ל"ט סק"א) כתב, דלכאורה יש לעיין האיך מלין בצפרא דשבתא וצריך שוב לחלל את השבת במציצה, הרי המציצה הו"ל מלאכה מה"ת דדם מיחבר חבר כמבואר במסכת שבת (דף קל"ב), ולפי"ז הרי מוטב להמתין עם המילה עד סמוך לחשיכה, ותהיה המילה בסוף היום והמציצה בלילה או אפילו בבין השמשות ולא נחלל את השבת, וצ"ל דמשום זריזין מקדימין למצות מחללין שבת גם במציצה, וכיון שכבר ניתנה לדחות בחבורה ע"י מילה ופריעה, שוב לא איכפת לן בהוספת חבורה ע"י מציצה כדי להקדים המצוה, וכ"כ החת"ס בחידושו עמ"ס שבת (דף ק"ז).

ומעתה שפיר מבואר גירסת הרי"ף, דילפינן זריזין מקדימין למצות מקרא וביום השמיני, כיון דבאמת לא צריכין קרא דמילה דוחה שבת דהלא אמרינן עשה דוחה ל"ת, אלא הקרא אתיא להורות דמלין בצפרא ומשום זריזין מקדימין למצות עכ"ד עיי"ש].

ולכאורה יש להעיר, דאיתא במסכת מגילה (דף כ"ג) כל היום כשר לקריאת המגילה וכו', וכתב רשיז"ל ואע"ג דקיי"ל דזריזין מקדימין למצות, דכתיב וישכם אברהם בבקר, אפילו הכי כשר כל היום עכ"ל, וא"כ למ"ל קרא וביום השמיני וגו' להורות דזריזין מקדימין למצות, ואמאי לא ילפינן לה מקרא וישכם אברהם בבקר.

ולפי"ז שפיר מבואר גירסת הרי"ף, דמקרא וביום השמיני ילפינן זריזין מקדימין למצות, והיינו מדלא דחינן המילה עד סמוך ללילה כדי שיעשו המציצה בלילה, וע"כ דזריזות המצוה חשוב כמצוה עצמה ולכן דחי שבת כל היום כדי לקיים מצות זריזות עכ"ד, ולפי"ז י"ל דבאמת לא איצטריך קרא דמילה דוחה שבת דבלא"ה דחי משום דאמרינן עשה דוחה ל"ת, אלא דאיתא להא דמותר למול בצפרא משום דזריזין מקדימין למצות, ומוכח לכאורה מזה דזריזין מקדימין למצות הוא מה"ת.

ומצאתי בספר גליוני הש"ס עמ"ס פסחים (סו), שציין לדברי המאירי במסכת יומא (דף כ"ח:) שכתב וז"ל, כל היום כשר למילה, ומכל מקום ראוי לזריזים להקדים בה בשחרית, שלא יראה כמתרשל בה מצד חמלתו על הבן, ולאחוז בדרכי האבות, שנאמר עליהם בכיוצא בה, וישכם אברהם בבוקר עכ"ל, הרי דהך דינא דזריזין מקדימין למצות אינו אלא הידור וזריזות, וכתב הגרי"ע, ואולי טעמו משום דאין למדין מקודם מתן תורה עיי"ש, ומעתה מובן דלכן צריכין קרא וביום השמיני להורות דזריזין מקדימין למצות.

ונוכה ראיתי בגליון ישראל סבא (גליון ס) מהשפע חיים זצ"ל שכתב לבאר דברי הרי"ף הנ"ל כעין הגה"ק מאוסטרורוצא זצ"ל, דנודע פלוגתת הרו"ה והרמב"ן בתינוק דאישתפך חמימי אם מותר למולו בשבת, דהיינו אם המים שהוכנו לצורך רחיצת התינוק לאחר המילה נשפך קודם המילה, אם בכה"ג אמרינן דנימול התינוק כיון דלאחר המילה יצטרכו לחלל שבת משום פקוח נפש.

ואיתא בקידושין (כ"ג:) אמר רב הונא בריה דרב יהושע, הני כהני שלוחי דרחמנא נינהו, דאי סלקא דעתך שלוחי דידן נינהו, מי איכא מידי דאנן לא מצי עבדינן ואינהו מצי עבדי עיי"ש, והקשו התוס' (ד"ה דאמרו), דבמסכת נדרים (דף ל"ה:) איבעיא אי כהני שלוחי דידן נינהו או שלוחי דרחמנא, ולא איפשטא האיבעיא, ולמה לא פשטוה מהא דר"ה בריה דרב יהושע עכ"ק.

ובמסכת קידושין (דף כ"ג:) בתוס' ד"ה דאמר רב הונא כתבו, דהנפקא מינה הוא אם הכהן מקריב שלא לדעת הבעלים, דאי שלוחי דרחמנא ניהוהו הוי הקרבן כשר, ואי הוי שלוחי דידן אינו כשר כיון שהקריב שלא מדעת הבעלים עיי"ש.

ובזה יבואר המדרש דאיוב היה לו תרעומת על היסורין שבאו עליו, דאי"ל דהיסורין הוא בשביל שהקריב קרבנות בלי דעת בניו הגדולים, דהא אי ס"ל כהנים הוי שלוחי דרחמנא מותר להקריב קרבן בלי ידיעת בעלים, אך כשהגיע לפרשת אשה כי תזריע דכתיב ביה וביום השמיני ימול בשר ערלתו, ואתיא להורות דזריזין מקדימין למצות, ולא אתיא לן מהקרא וישכם אברהם בבקר, משום דאין למדין מקודם מ"ת, ומעתה י"ל דתפלות כנגד תמידין תקנום, וי"ל דכהנים הוי שלוחי דידן ואסור להקריב בלי ידיעת בעלים, ואז נתקרה דעתו ודו"ק.

ו) עוי"ל, דהבאנו מה שהקשה בספר פנים יפות, דלמה לי קרא דמילה דוחה שבת, אמאי לא אמרינן דעשה דמילה דוחה הלא תעשה דשבת, דהא כללא הוא בכה"ת דאמרינן עשה דוחה לא תעשה עכ"ק.

וכתב לתרץ דלכן לא אמרינן במילה עשה דוחה לא תעשה, דעשה דוחה לא תעשה לא אמרינן רק היכא דבעידנא דמייעקר ללאו מקיים העשה, והכא בשעה שעבר על הלאו לא מקיים העשה, דהא מצות עשה דמילה אינו מקיים רק במילה ופריעה כדקיי"ל במסכת שבת (דף קל"ז:) דמל ולא פרע כאלו לא מל, ובתחילת המילה הוא חובל ועובר בלאו, ולכן צריך קרא דמילה דוחה שבת עכ"ד.

ולכאורה יש להעיר, דהנה בספר חכמת התורה פרשת ויקהל (דף ע"ג) כתב לחדש, דהא דבכל עשה דוחה ל"ת בעינן שיהא בעידנא, היינו רק בל"ת שאיסורו הוא בעצם המעשה והוא עצמו העבירה, ולכן אינו נדחה מפני עשה רק אם בעידנא דמייעקר ללאו מקיים העשה, אבל באיסורי מלאכת שבת שישוד איסורן הוא במחשבה, דהרי מלאכת מחשבת אסרה תורה, הרי דיסוד העבירה תלוי במחשבתו, וא"כ כאשר סיבת מלאכתו הוא לצורך מצוה, נמצא דמיד כשעושה המלאכה ובהאי עידנא מכוון לשם מצוה, ממילא נדחה איסור המלאכה לאלתר מפני קיום המצוה, שהרי מחשבתו לשמים בעבור קיום המצוה, וא"כ שפיר חשיב בעידנא דמייעקר ללאו מקיים העשה, והש"ס בביצה (דף ע"ה) דקאמר שם דלא הוי בעידנא, משום דביו"ט לא בעינן מלאכת מחשבת וכיון דאין האיסור תלוי במחשבתו לא נחשב בעידנא במה שמכוון לשם מצוה, אבל בשבת דבעינן מלאכת מחשבת לא בעינן בעידנא עכ"ד עיי"ש, ולפי"ז הדקל"ד למ"ל קרא דמילה דוחה שבת.

ובספר בנין שלמה על הרמב"ם (ריש הל' תפלה) כתב לתרץ, דהנה במסכת קידושין (שם), פריך הגמרא על רב הונא בריה דרב יהושע, ולא, הא עבדא דאיהו לא מצי מקבל גיטיה ושליה מצי משוי, ומשני ולא היא, ישראל לא שייכי בתורת קרבנות כלל (שייחי הן עובדים את העבודה), עבד שייך בגיטין (אם אינו מקבל גיטו משום ולא יצא

הגט מרשות רבו מקבל הוא גט לחברו שאינו עבדו של רבו אלא של איש אחר דהא יצא הגט לרשות שאינו שלו), דתניא, נראין הדברים שהעבד מקבל גיטו של חברו מיד רבו של חברו אבל לא מיד רבו שלו (אם היו שניהם של איש אחד) עיי"ש, הרי מזה דאם שייך במקצת אותו דבר הו"ל בגדר מצי עבד דמצי משוי שליח, ולפי"ז למ"ד דתפלות כנגד תמידין תקנום, א"כ ישראל נמי איתנייהו בתורת קרבנות דהרי רמיא עליה חובת תפלה, כמש"כ הטו"ז או"ח (סי' ק"ב סק"א) על הנוסח ואשי ישראל ותפלתם עיי"ש, הרי שהתפלה בגדר עבודת קרבנות, ומשו"ה שפיר י"ל דכהנים הוי שלוחי דידן.

ובזה מתורץ קו' התוס' די"ל דר"ה בריה דרב יהושע ס"ל דתפלות כנגד אבות תקנום, ולכן לדידיה העבודה הו"ל בכלל מידי דלא מצי עביד, וע"כ ס"ל דכהנים הוי שלוחי דרחמנא, אבל הגמ' במסכת נדרים קאי להמ"ד דתפלות כנגד תמידין תקנום, והו"ל בכלל מצי עביד, ולכן שפיר איבעיא ליה אי הוה שלוחי דידן או שלוחי דרחמנא עיי"ש, וכ"כ בספרו חכמת התורה פ' לך (דף שכ"ז) עיי"ש.

אמנם ר"ה בריה דר' יהושע דס"ל דשלוחי דרחמנא ניהו דמי איכא מידי וכו' ס"ל כמ"ד דתפלות אבות תקנום וא"כ ישראל ליתנייהו כלל בתורה קרבנות, משום הכי לא מצי משוי לכהנים לשלוחי אבל הגמ' בנדרים ס"ל דתפלות כנגד תמידין תקנום ושפיר מצינן למימר דכהנים שלוחי דידן ניהו עכ"ד, והיוצא לנו מזה דאי ס"ל דתפלות כנגד תמידין תקנום, אז י"ל דכהנים הוה שלוחי דידן, משא"כ אי ס"ל דתפלות אבות תקנום, אז י"ל דכהנים הוה שלוחי דרחמנא.

ובספר בית האוצר (ח"א כללא' אות ד) ד"ה וע"ע ברכות כתב, דהא דפליגי אי תפלות אבות תקנום או כנגד תמידין תקנום, תליא אי למדין מקודם מתן תורה, דמ"ד דאבות תקנום ס"ל דלמדין מקודם צ"ת, משא"כ מ"ד דכנגד תמידין תקנום, ס"ל דאין ללמוד ולהוכיח כלל מקודם מתן תורה עיי"ש.

וכתב בספר מאמר מרדכי (פ' וירא) וז"ל, והנה ידוע איוב שהקריב עולות על הרהור הלב, באומרו אולי חטאו בני, והקריב בלא דעת בניו הגדולים, דודאי הם לא גילו על עוונם בפני אביהם, דאם גילו קשה למה אמר אולי, מכיון דגילו ודאי חטאו מה לשון אולי, וצ"ל שלא שאל את פיהם והקריב עולות לכפרה, וקרבן כזה היתה צריכה דעת בעלים, וא"כ לחטא יחשב לאיוב דצריך דעת בעלים, ולכן קיטרוג השטן עליו שהקריב עולות בלא ידיעת הבעלים עד שבאו יסורים עליו עיי"ש.

ובספר מעשה רוקח (פ' ויקהל פ"ב) כתב, דלכן אמרינן דמלשאצל"ג פטור, משום דנסמכה מלאכת שבת למלאכת המשכן, וכמו שבמלאכת המשכן היה מלאכת מחשבת, ה"נ במלאכת שבת לא חייב אלא במלאכת מחשבת כדאמרינן במסכת חגיגה (דף י.) הלכות שבת המה כהררים התלוין בשערה, מלאכת מחשבת אסרה תורה ומלאכת מחשבת לא כתיבא (דמלאכת מחשבת לא כתיבא אלא ליפינן לה מדנסמכה ציווי שבת למלאכת המשכן) עיי"ש.

ומעתה ר"י ור"ש דפליגי במלאכה שאצל"ג אי חייבין או פטורין קאי בשיטתייהו, אי דרשינן סמוכין או לא, דר"ש לשיטתיה דס"ל דדרשינן סמוכין בכה"ת עיין במסכת פסחים (דף כ"ח:) ובמסכת סנהדרין (דף ס.), ולכן דרש סמוכין מפרשת שבת למלאכת המשכן, וילפינן מכח הסמיכות שיש בין פרשת שבת למלאכת המשכן דבעינן מלאכת מחשבת בשבת, ולכן ס"ל דעל מלאכה שאצל"ג פטורין, ור' יהודה לשיטתיה דלא דרש סמוכין בכה"ת רק במשנה תורה לחוד עיין מסכת ברכות (דף כ"א:) ובמסכת יבמות (דף ד.) ואין לו איפוא הוכחה דבשבת בעינן מלאכת מחשבת, ולכן ס"ל דגם על מלאכה שאצל"ג חייבין, ועיין בשו"ת שואל ומשיב מהדור"ק (ת"ב סי' ס"א).

וכתב בספר עמודי-ה שבעה דיעקב נתגלגל באיוב ובאו היסורים על איוב כדי לתקן החטא דשתי אחיות עיי"ש, אך לכאורה לפימש"כ הרדב"ז בשו"ת (סי' תרצ"ו), דיעקב היה מותר לישא ב' אחיות שהיה מהמרכבה משכינה הקדושה וצורתו חקוקה בכסא הכבוד ונקרא אל, כדאיתא במסכת מגילה (דף י"ה.), א"ר אחא א"ר אלעזר, מנין שקראו הקב"ה ליעקב אל, שנאמר ויצב שם מזבח ויקרא לו אל אלקי ישראל, דאי ס"ד למזבח קרא ליה יעקב אל, ויקרא לו יעקב מיבעי ליה, אלא ויקרא לו ליעקב אל, ומי קראו אל, אלקי ישראל ע"כ הגמ', וכיון דאיסור עריות הוא משום דבפמליא של מעלה הוי זיווגי המדות בבחינת עריות כביכול, ואסור להשתמש בשרביטו של מלך, וכיון שיעקב היה בבחינת אל הותר לו להשתמש בשרביטו של מלך, ושפיר נשא שתי אחיות עכ"ד, ולפי"ז ליכא שום דננדוד איסור במה שנשא השתי אחיות.

ואיתא במדרש תנחומא (מובא ברש"י עה"ת) הטעם שנענשה דינה שבא עליה שכס, משום דהיתה יצאנית כדכתיב ותצא לאה וכל כבודה בת מלך פנימה, אך במדרש רבה פ' וישלח (ע"ט-ח) איתא, אמר ר"ל, ויקרא לו אל אלהי ישראל, אמר אתה אלוה בעליונים ואני אלוה בתחתונים, ר' הונא בשם ריש לקיש אמר אפילו חזן הכנסת אינו נוטל שררה לעצמו ואתה היית נוטל שררה לעצמך, מחר בתך יוצא ומתענה, הה"ד ותצא דינה בת לאה עיי"ש, ועיין בספר ילקוט הגרשוני ח"ה בהשמטות שכתב, דאי דרשינן סמוכין בכה"ת מסתבר טפי לדרוש כר"ל שיעקב קרא לעצמו אל דבזה מובן הסמיכות של ותצא דינה בת לאה עיי"ש.

ומעתה מבואר דברי המדרש, דמתחילה היה איוב מצער בעצמו על אשר פגם בגלגולו הקודם בנישואי שתי אחיות שלא כדת של תורה, אך כיון שהגיע לפרשת אשה כי תזריע דכתיב ביה וביום השמיני ימול בשר ערלתו, והקרא אתיא לומר דמילה דוחה שבת, ולכאורה למ"ל קרא הא בלא"ה דוחה שבת משום דאמרינן עשה דוחה ל"ת, ואי"ל דלכן צריכין הקרא משום דל"ה בעידנא, דהלא באיסורי מלאכת שבת שיסוד איסורן הוא במחשבה, דהרי מלאכת מחשבת אסרה תורה, ומחשבתו לשמים בעבור קיום המצוה, וא"כ שפיר חשיב בעידנא דמיעקר ללאו מקיים העשה, וע"כ דגם בשבת לא בעינן מלאכת מחשבת, וכיון דאין האיסור תלוי במחשבתו לא נחשב בעידנא במה שמכוון לשם מצוה, וס"ל מלאכה שאצל"ג חייב, דלא דרשינן סמוכין, ולפי"ז ע"כ דהקב"ה קרא ליעקב אל, ונמצא שלא היה פגם בנישואיהן, ובכך נתקררה רוחו של איוב ודו"ק.

ז) עוי"ל, עפ"י הנ"ל דיעקב נתגלגל באיוב ובאו היסורים על איוב כדי לתקן החטא דשתי אחיות עיי"ש, ובספר משען המים (פרשת בלק) ד"ה במדרש רבה הביא מה דאיתא בעשרה מאמרות (ח"ג-פ"א ופרק י"ח) בענין עבירה לשמה דהפליגו בה חז"ל, והאריך שם בזה, ומדבריו למדנו דיעקב שנשא השתי אחיות היה עבירה לשמה לתקן חטא של ג"ע מה שחטא אדה"ר שבא על חוה ביום בע"ש וגרם לבריאת המזיקים, ועבר על ג"ע במה דזרק תרין טיפין באתר נוכראה, כדאיתא בר"מ והיינו שהוליד מלילית עיי"ש, והוכרח יעקב לתקן להוציא שתי טיפין של קדושה וכו', נמצא לפי דבריו היה נשואות שתי אחיות ליעקב עבירה לשמה עכ"ד המשען המים עיי"ש.

ובספר חלק שמעון ערך עריות (דף ע"ה) הביא מתיקוני זוהר על המשנה במסכת אבות (פרק ה' משנה ט"ז), כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים וז"ל, ודא מחלוקת לשם שמים כגון רחל ולאה, דדא בעא לאתחברא בבעלה ודא בעא לאתחברא בבעלה, ונטיל לון יעקב וקשיר לון ביה לתרווייהו, בגין דהוה קא מחשבת לאה בלבה אם יעקב נטל לאחתי נטיל לי עשו חייבא, והכי קא חשיבת רחל כגוונא דא, בגין דא קוב"ה יהיב לון ליעקב תרווייהו ושזיב לון מההוא חייבא ואתחברו בצדיקא עכ"ל, נמצא שיש ליעקב תירוץ על נשיאת שתי אחיות מאחר שכל אחת רצתה לעשות רצון קונה ולהזדווג בצדיק ולא ברשע, והוי מחלוקת שהיא לשם שמים ונתקיימה בסופו ונטל יעקב את שתיהן, דמאי הוי להו למיעביד, ליבטלו מפו"ר ולא להנשא לעשו וגם לא ליעקב, לא תוהו בראה אלא לשבת יצרה, וא"כ מחוייבין הם בפו"ר, ולעשו לא היה אפשר להו להנשא ולכן נשאם יעקב עיי"ש, מבואר מזה דיעקב לקח את רחל ולאה שתיהן יחד, כדי להצילן שלא יפלו לידי עשוי הרשע, והו"ל עבירה לשמה.

ובספר כלי חמדה פרשת מקץ (אות ג) הביא מה ששמע כיוצא ב מהרה"ק מאלכסנדר זצ"ל, דמה"ט שיטת הזוה"ק להחמיר מאוד בענין הכוונה, דמצוה בלי כוונה אינה כלום וכיוצא ב, משום דרשב"י אזיל לשיטתו בש"ס דס"ל דבר שאין מתכוין מותר, ומה"ט ס"ל לרבי שמעון במסכת מכות (דף י"ז.) דכל שהוא למכות עיי"ש, וביאר הריטב"א שהוא מטעם אחשביה עיי"ש.

ומעתה מבואר דברי המדרש, דאיוב היה לו תרעומות דאמאי באין עליו היסורין, דאי"ל דהוא בשביל יעקב שנשא שתי אחיות, די"ל דבעבור זה אינו ראוי לעונש, כיון דיעקב נשא השתי אחיות היתה עבירה לשמה, ועבירה לשמה הוה מצוה, אך כשראה פרשת תזריע דכתיב ביה וביום השמיני ימול בשר ערלתו, והטעם דמלין לשמונה כדי שיתחזק כחו, דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא, וס"ל אין צריכות כוונה, ואזלינן בתר מעשה ולא בתר מחשבה, ועבירה לשמה לא הוה מצוה, ואז נתקרה דעתו ודו"ק.

(ח) עוי"ל, בישוב דברי המדרש הנ"ל, עפי"ק הפנים יפות הנ"ל, דלמ"ל קרא דמילה דוחה שבת, אמאי לא אמרינן דעשה דמילה דוחה הל"ת דשבת, דהא כללא הוא בכה"ת דאמרינן עשה דוחה ל"ת עיי"ש.

והנבס"ד, עפי"מ שהביא בשער המלך בהל' ע"ז (פי"ב ה"א) ד"ה עוד ראיתי בשם מהר"י אשכנזי, שהקשה דאמאי מילה דוחה שבת, הא אפשר לקיי"ש למול ע"י קטן דמילת קטן כשירה, כמבואר ברמב"ם הל' מילה (פ"ב ה"א), ובשו"ת חסד לאברהם חאו"ח (סי' כ"ט) עיי"ש.

ובפשיטות יש לומר דקושיא חדא מתורצת בירך חבירתה, דיש לומר דאיה"נ דזה דמילה דוחה שבת לא איצטריך קרא דהא בכה"ת קיי"ל דעשה דוחה ל"ת, אך אי לאו קרא הו"א דהיכא דאפשר ע"י קטן הו"ל בכלל אפשר לקיים שניהם ולא יחלל את השבת, קמ"ל קרא דגזיה"כ הוא דמילה דוחה שבת ואף היכא דאפשר לקיים ע"י אחר, ומיושב קושיית הפנים יפות, דאי לאו קרא לא הוה דחי עשה דמילה הל"ת דשבת, דהרי אפשר לקיים שניהם על ידי קטן.

ובשער המלך (ס"ב) כתב, דאין לומר דלכך אפשר בגדול כיון דשבת אצל מילה הותרה, דהרי במסכת יבמות (דף ה"ג) בעינן למילף ממילה דעשה דוחה ל"ת, ואי מילה בשבת הוה הותרה, האיך נלמד מכאן עשה דוחה ל"ת דהוה דחוייה, אך אי נימא כשיטת הסוברים דגם עשה דוחה ל"ת הותרה, שפיר י"ל דמילה הותרה, ואפי"ה בעי למילף שפיר מינה עשה דוחה ל"ת כיון דגם הוא הותרה.

ובשו"ת טוב טעב ודעת בהקדמה לה' טריפות (סוף מאמר ד') כתב, דהא דאמרינן גדולה עבירה לשמה, היינו משום דמחשבתו לטובה ואזלינן בתר המחשבה דהוא העיקר, ולכן כאשר כוונתו לטובה שפיר דמי וגדולה עבירה לשמה, משא"כ אי אזלינן בתר מעשה לא איכפת לן הכוונה וגם עבירה לשמה הוי בגדר עבירה עיי"ש.

ואיתא במדרש רבה פרשת כי תצא (פרשה ו-א), ולמה התינוק נימול לשמונה ימים, שנתן הקב"ה רחמים עליו להמתין לו עד שיהא בו כחו וכו' עיי"ש, וכתב בספר מאיר עיני חכמים (ח"א סי' ס"ז אות ה'), דלכאורה קשה אמאי לא אמרינן דהמצוה יהא מגין על התינוק, וע"כ הטעם הוא משום דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא עיי"ש.

ואיתא במסכת קידושין (דף ל"ט), ר' יעקב אומר, אין לך כל מצוה ומצוה שכתובה בתורה שמתן שכרה בצדה שאין תחיית המתים תלויה בה, בכיבוד אב ואם כתיב למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך, הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא לי גוזלות ועלה לבירה ושלא את האם ונטל את הבנים ובחזירתו נפל ומת, היכן טובת ימיו של זה והיכן אריכות ימיו של זה, אלא למען ייטב לך לעולם שכולו טוב ולמען יאריכון ימיך לעולם שכולו ארוך, ופריך ודילמא מהרהר בעבירה הוי, ומשני אי ס"ד שכר מצוה בהאי עלמא איכא אמאי לא אגין עליה כי היכי דלא ליתי לידי עבירה עיי"ש, ומשמע דאי ס"ל שכר מצוה בהאי עלמא איכא, אז זכותה מגין על האדם.

ובגליון ישראל סבא (גליון ב'), כתב השפע חיים זצ"ל, דזה אי שכר מצוה בהאי עלמא איכא או ליכא, תליא אי מצות צריכות כוונה, דהנה ר' יעקב הוכיח דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא, משום שראה מעשה באחד שא"ל אביו עלה לבירה וכו' ובחזירתו נפל ומת ולא נתקיים בו למען יאריכון ימיך, אך הרי י"ל דלכך לא הגין עליו המצוה משום שלא התכוון לשם מצוה ולא נחשב לו למצוה, משא"כ כשמקיים המצוה כראוי שפיר איכא שכר מצוה בהאי עלמא.

אך זה אתי שפיר אי ס"ל מצות צריכות כונה מה"ת, משא"כ אי ס"ל מצות אין צריכות כוונה לא שייך לומר הכי, ולפי"ז י"ל דבזה תליא אי שכר מצוה איכא, דהחולקים על ר' יעקב ס"ל דלעולם איכא שכר מצוה בהאי עלמא, אלא דמצות צריכות כוונה ולכן לא הגין המצוה באותו מעשה, משא"כ ר' יעקב ס"ל מצוות אין צריכות כוונה, ובהכרח דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא עכ"ד השפע חיים זצ"ל.

ובספר אגלי טל (הקדמה) כתב דלכך ס"ל לר"ש דדבר שאין מתכוין מותר, דס"ל דאזלינן בתר המחשבה, וכיון שאין מחשבתו על המלאכה שרי עיי"ש.

דליכא דיבור או מעשה, אמאי מת אביהוא שלא דיבר אלא שתק, אלא מוכח דהשתיקה לפעמים מחייבת, וא"כ הוא ששתק נענש, לז"א כשראה מיתת שני בני אהרן דשניהם מתו אף שאחד דיבר והשני שתק, או אמר לזאת יחרד לבי דגם הוא בשתיקה יתחייב עיי"ש, וכ"כ בספרו נחל קדומים (פרשת אחרי) עיי"ש].

ובזה יבואר דברי המדרש, דאיוב היה לו תרעומת אמאי נענש ביסורין, ואם תאמר דהטעם דנענש אף דלא נתן עצה בדיבור רק ששתק, הלא אין לוקין על לאו שאין בו מעשה, אך כיון שהגיע לפרשת אשה כי תזרע דכתיב ביה וביום השמיני ימול בשר ערלתו, והקרא אתיא לומר דמילה דוחה שבת, והטעם דצריכין קרא דבלא"ה הו"א דמילה הוא רק על ידי קטן, כיון דמילה בשבת הוה דחוייה, וההכרח מהא דבעינן למילף מיניה דעשה דוחה לא תעשה, וגם זה דחוייה דעשה עדיפא מל"ת, ולפי"ז ס"ל לאו שאין בו מעשה לוקין עליו, ולכן נתקרה דעתו ודו"ק.

ט) עוי"ל עפ"י הנ"ל, דלכן נשנית בסיני וביום השמיני ימול בשר ערלתו, כדי להורות דמצות מילה דוחה שבת עיי"ש. ובספר מגן אבות (דף ד מדפ"ה) הקשה, להרמב"ם דס"ל בהל' שבת (פ"ח-ה"ז) דבחבלה ליכא איסור משום נטילת נשמה, רק משום מפרק דהוא תולדה דדש עיי"ש, א"כ במילה בשבת ליכא איסור דאורייתא, כיון דמפרק בעינן שיעור של גרוגרת, ובדמ מילה הא ליכא דם כשיעור כגרוגרת, ולפי"ז קשה למ"ל קרא למשרי מילה בשבת עכ"ל.

אך י"ל, דאיתא במסכת יומא (דף ע"ד), חצי שיעור, ר' יוחנן אמר אסור מן התורה, ריש לקיש אמר מותר מן התורה, ר' יוחנן אמר אסור מן התורה כיון דחזי לאיצטורפי איסורא קא אכיל, ריש לקיש אמר מותר מן התורה אכילה אמר רחמנא וליכא, איתביה ר' יוחנן לריש לקיש, אין לי אלא כל שישנו בעונש ישנו באזהרה, כוי וחצי שיעור הואיל ואינו בעונש יכול אינו באזהרה ת"ל כל חלב, ומשני ריש לקיש, מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא וכו' עיי"ש.

ודנו האחרונים אי רק באיסורי אכילה אמרינן דחצי שיעור אסור, או אמרינן דחצי שיעור אסור בכל איסורי תורה, דבשו"ת חכם צבי (ס" פ"ו) העלה דבשאר איסורין ליכא כלל איסור בחצי שיעור עיי"ש, והמגיה במל"מ בהל' שבת (פרק י"ח) תמה עליו מדברי רש"י במסכת שבת (דף ע"ד) ד"ה וכי מותר לאפות פחות מכשיעור שכתב וז"ל, הא קיי"ל חצי שיעור אסור מן התורה עכ"ל, הרי דגם באיסורי שבת אמרינן חצי שיעור אסור מה"ת, והאחרונים האריכו בזה, ולפי"ז אי ס"ל דגם גבי איסורי שבת אמרינן דח"ש אסור, שפיר צריך קרא דמילה דוחה שבת.

וזה אי עשה דוחה לא תעשה הוה הותרה או דחוייה, כתבו המפרשים דתליא אי עשה עדיף מלא תעשה או לא תעשה עדיף מעשה, דאי ס"ל דלא תעשה עדיף מעשה והא דעשה דוחה לא תעשה הוא גזירת הכתוב כדאיתא במסכת יבמות (דף ט"ז) לפי"ז לא נאמרה כלל איסור לא תעשה אצל עשה וי"ל דעשה דוחה לא תעשה הוה הותרה, משא"כ אי ס"ל דעשה עדיף מלא תעשה, ולכן אמרינן עשה דוחה לא תעשה, נמצא דאיכא איסור לא תעשה אצל עשה אלא דנדחה מפני חשיבות העשה, ולפי"ז י"ל דהוה דחוייה.

ואיתא במסכת יבמות (דף ט"ז) אטו עשה דדוחה לא תעשה לאו ל"ת חמור מיניה וכו' ופרשי"ז ל שהרי לוקין עליו עיי"ש, וכתב בשו"ת בית שערים חאו"ח (ס"י י"א), דלכאורה יש להבין מדוע כתב רשי"ז דחומרא דלא תעשה הוא משום שלוקין עליו, תיפוק ליה משום דלעבור בקום ועשה חמור מלעבור בשב ואל תעשה, כדקאמר ר' יהושע במסכת עירובין (דף ק) ובמסכת ראש השנה (דף כ"ח).

ותירץ, דגם כוונת רשי"ז הוא כן, דע"כ לעבור בקום ועשה חמור מלעבור בשב ואל תעשה שהרי לוקין עליו, משא"כ בשב ואל תעשה הרי אין לוקין עליו, ולפי"ז למ"ד לאו שאין בו מעשה לוקין עליו, לא מוכח כלל דלעבור בקו"ע חמור עכ"ד.

הרי דזה אי לא תעשה חמור מעשה או העשה חמור מל"ת תליא בהך פלוגתא אי לשאב"מ לוקין עליו או לא, דלמ"ד לשאב"מ לוקין עליו עשה חמור מל"ת, אבל למ"ד לאו שאב"מ אין לוקין עליו ל"ת חמור מעשה.

ואיתא במסכת סוטה (דף י"א), א"ר חייא בר אבא א"ר סימאי, שלשה היו באותה עצה, בלעם ואיוב ויתרו, בלעם שיעץ נהרג, איוב ששתק נידון ביסורין, יתרו שברח זכו מבני בניו שישבו בלשכת הגזית וכו' עיי"ש, ומוכח מזה דהטעם דנענש אף דלא נתן עצה בדיבור רק ששתק, משום דשתיקה כהודאה דמיא.

[ועיין בספר פתח עינים להחיד"א סנהדרין (דף נ"ב) שכתב לפרש מדרש כיון שראה איוב מיתת בני אהרן אמר אף לזאת יחרד לבי, דאיתא במסכת סנהדרין (ס"ט) וכבר היו משה ואהרן מהלכין בדרך ונדב ואביהוא מהלכין אחריהן וכל ישראל אחריהן, אמר לו נדב לאביהוא אימתי ימותו שני זקנים הללו ואני ואתה ננהיג את הדור, דאיוב מקודם ס"ל דלא מיחייב אלא בלעם שיעץ, אבל הוא ששתק לא עביד מידי אפילו דיבור והוא פטור, אך כשראה מיתת בני אהרן וסבר שהיתה על אמרם מתי ימותו שני זקנים הללו, ואמר דא עקא שהרי נדב הוא דאמר לאביהוא ואביהוא שתק ולא דיבר כלום, ואי איתא דהשתיקה אינה כלום כל

אך לפי"מ דאיתא במדרש תנחומא (פרשת האזינו) כתיב ישא ה' פניו אליך, וכתוב אחר אומר אשר לא ישא פנים וגו', עושה תשובה נושא לו פנים, יכול לכל, ת"ל אליך ולא לאומה אחרת וכו' עיי"ש, ומעתה לא מהני התשובה שעשה תרח, ולכן שפיר מגיע יסורין לאיוב, עיין בספר עיר בנימין למסכת בבא בתרא (דף ג"ט), ובספר כסף נבחר (פרשת נח) עיי"ש.

ובספר מאמר מרדכי (דף ק"ג) כתב, דזה אי תשובה מהני לעכור"ם או לא תליא אי גדול מצווה ועושה או שאינו מצווה ועושה, דהטעם דתשובה אינו מועיל לעכור"ם, משום דתשובה הוא אחת ממצות התורה וכיון שלא נצטוו עליה לכן אינו מועיל להם תשובה, וכ"ז הוא אי ס"ל גדול מצווה ועושה, אבל אי ס"ל גדול שאינו מצווה ועושה א"כ אף אם לא נצטוו על מצוה דתשובה יכולין לקיימו, ומועיל להם תשובה עכ"ד.

ונודע מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן במהות קיום המצות, דהרמב"ם במורה נבוכים (ח"ג פכ"ו) כתב, כל המצוות שניתנו לישראל ל"ה כ"א לצורך ישראל להקנות מדות וענינים המועילים, וכדי שיעשו רצון הקב"ה ובכך יקבלו שכר, אבל בשמים ממעל אין שום נפק"מ אם ישראל מקיימים את המצוות או לא, והוא עפי"ד המדרש רבה פרשת לך (פרשה מ"ד-א), אמרת ה' צרופה, רב אמר לא נתנו המצוות אלא לצרף בהן את הבריות, וכי מה איכפת ליה להקב"ה למי ששוחט מן הצואר או מי ששוחט מן העורף, הוי לא נתנו המצוות אלא לצרף בהם הבריות עיי"ש.

ושיטת הרמב"ן בפרשת תצא (פרשה כ"ב-ו) הוא, דבכל המצוות שורשן בגבהי מרומים הם וכל עבירה פוגם בעולמות העליונים, וכל מצוה שהאדם עושה הרי הוא מריא ומתקן בעולמות העליונים ומשפיע טובה לכל העולמות, ולהיפך בעבירות שגורמין לפגם וקלקול בשפע העליון, וכדאיתא בויקרא רבה (פרשה כ"ט-י"ב) עה"פ צור ילדך תשי, התשתם כוחו של יוצר, משמע דהמצוות צורך גבוה כביכול וכשחוטאים אזי כביכול התשתם כוחו של יוצר.

ובספר זרע ברוך שלישי (פרשת ושלח דף ר"ב) כתב, דהך פלוגתא תליא בפלוגתא דתנאי אי דרשינן טעמא דקרא או לא דרשינן, דלמ"ד לא דרשינן טעמא דקרא ס"ל דהמצוות הן מצד גזירה ומשום דמה איכפת ליה להקב"ה לשוחט מן הצוואר או מן העורף, ולא נתנו המצוות אלא לצרף בהן את הבריות, ולכך ליכא למידרש טעמא דקרא דהלא בגזירה ניתנו ולא מצד הטעם, אמנם המ"ד דס"ל דדרשינן טעמא דקרא ס"ל דהמצוות יש בהן טעם לשבח להשפיע טובה וברכה, ומשו"ה שפיר מצינו לדרוש הטעמים והענינים שבכל מצוה עכ"ד.

ובספר שערי ציון (שער ג' אות ה') כתב די"ל דזה תליא אי דרשינן טעמא דקרא או לא דרשינן, דהפמ"ג (בפתיחה לה' בב"ח) כתב דהא דאמר ריו"ח חצי שיעור אסור מה"ת משום דחזי לאיצטרופי, הכונה דחזי לאיצטרופי כזית בכדי אכילת פרס, ומשו"ה עשאה התורה סייג ואסרה חצי שיעור משום דחיישינן דלמא יאכל כזית בכדי אכילת פרס ויסבור שהוא יותר מכדי אכילת פרס עיי"ש, ולפי"ז בשבת דמצטרף אפילו לזמן מרובה, אם עשה חצי שיעור מלאכה בתחלת השבת וחצי שיעור בסוף השבת מצטרף כמבואר במסכת שבת (דף ק"ה), ואפילו חצי שיעור בשבת זו וחצי שיעור בשבת אחר מצטרף במזיד כמש"כ הפמ"ג בפתיחה לה' שבת (ד"ה ומה) ובמנחת חינוך (מצוה ל"ב), וא"כ בשבת לא שייך חזי לאיצטרופי לסברת הפמ"ג הנ"ל, דהוא משום דחיישינן דלמא יאכל כזית בכא"פ ויסבור שהיא יותר מכא"פ, כיון דאף יותר מכא"פ מצטרף ול"ש הסייג הנ"ל, וא"כ בשבת צריך שיהיה חצי שיעור מותר כיון דל"ש הטעם דחזי לאיצטרופי, אבל אי ח"ש אסור בלא הטעם דחזי לאיצטרופי אז גם בשבת אסור חצי שיעור.

והריטב"א בחידושו ליומא (דף ע"ד) כתב וז"ל, ואע"ג דריו"ח מכל חלב נפקא ליה, מפרשינן לדידיה טעמא דקרא עיי"ש, וכ"כ בגינת וורדים (כלל כ"ו) ד"ה עוד, דהטעם דחזי לאיצטרופי הוא משום דדרשינן טעמא דקרא עיי"ש.

ולפי"ז אי דרשינן טעמא דקרא ואמרינן דח"ש אסור משום דחזי לאיצטרופי, אז י"ל דבשבת מותר חצי שיעור כיון דבשבת לא שייך חזי לאיצטרופי וכנ"ל, משא"כ למ"ד דלא דרשינן טעמא דקרא, ולדידיה חצי שיעור אסור אף בלא הטעם דחזי לאיצטרופי, אז י"ל דח"ש אסור בשבת עכ"ד, ועיין בבית האוצר מערכת א' (כלל קצ"ח) ד"ה ואולם, שכתב ג"כ דזה דחזי שיעור אסור בשבת או לא תליא אי דרשינן טעמא דקרא או לא, אך מטעמא אחרינא עיי"ש.

ואיתא במדרש במדבר רבה (פרשה י"ז-ב) דהיסורין שבאו על איוב היו ראויין לבוא על אברהם שכן הוא נסמך לפרשה ויהי אחרי הדברים האלה ויגד וגו' את עוץ בכורו ואת בוז, ועוץ היה איוב שנאמר (איוב א-א) איש היה בארץ עוץ איוב שמו וכו' עיי"ש, והטעם שנמסרו לאיוב נודע מהאריז"ל מפני שאיוב היה גלגול תרח, עיין בספר דבש לפי מהחיד"א מערכת א' (אות י"א ואות ל"ז) עיי"ש.

אך י"ל דטענת איוב היתה דאמאי באו עליו יסורין, דהרי תרח עשה תשובה כמש"כ רש"י עה"פ (בראשית ט"ו-ט"ז) ואתה תבוא אל אבתיך בשלום תקבר בשיבה טובה, אביו עובד עבודה זרה, והוא מבשרו שיבוא אליו, אלא ללמדך שעשה תרח תשובה בימיו עיי"ש, וא"כ מדוע מגיע לי יסורין.

ולא חומרא, ואיכא למיפרך מה להצד השוה שבהן שיש בהן איסור גילוח וכו', אבל קשיא נילוף מכהן ונזיר ומילה דדחיא צרעת דהוי עשה ול"ת וכו', ונראה דהוי כמו שני כתובים הבאים כאחד, דממילה וחד מהנהך איכא למילף, נמצא חד דלא איצטריך עיי"ש.

וכתב בספר מלוא הרועים ערך עדל"ת (אות י"ט), דנמצא לפי"ז דלמ"ד שני כתובים הבאים כאחד מלמדין, שפיר ילפינן מכהן ונזיר ומילה דעשה דוחה ל"ת ועשה עיי"ש.

והבאנו מש"כ בזוה"ק פ' בא דף ל"ג. וז"ל, במה דאיהו (איוב הקרובים), וכד קם פרעה עליהו דישאל בעא לקטלא להון, אמר ליה לא, אלא טול ממונהון ושליט על גופיהון בפולחנא קשיא ולא תקטול לון, אמר ליה קוב"ה חיך בההוא דינא ממש תהא דאין, מה כתיב (איוב ב"ה), אולם שלח נא ידך וגע אל עצמו ואל בשרו וגו', במה דאיהו דן ביה אתדן עכ"ד הזוה"ק, ולכאורה קשה, אמאי נענש איוב הלא בפועל לא עשה כלום, ונעשה על ידי שלוחים המצריים שהיו נוגשים ושוטרים ומכים בבני ישראל, ואיתא במסכת קידושין (דף מ"ג.) האומר לשלוחו צא הרוג את הנפש הוא חייב ושולחיו פטור, דאין שליח לדבר עבירה, [ועיינן בספר שמע יעקב פרשת שמות (דף רמ"א) שהעיר דאמאי נענש פרעה, כיון שהוא בעצמו לא עשה כלום, רק אמר לעמו הבה נתחכמה לו עיי"ש].

אך א"ש, דאיתא במסכת קידושין (דף מ"ג.), דבמעילה אמרינן יש שליח לדבר עבירה דילפינן חטא חטא מתרומה, ופריך הגמ' ונילוף מיניה לכל התורה, ומשני דהו"ל מעילה וטביחה ומכירה שני כתובים הבכ"א ואין מלמדין עיי"ש, ובשו"ת חתם סופר חאו"ח (סי' פ"ד) ד"ה אך כתב וז"ל, ולענ"ד דבדיני ב"ג אי נעשו שליח אין חילוק בין דבר עבירה בעבירה שלהם ובין שארי שליחות, דבישראל גלי קרא ב' כתובים הבאים כאחד מעילה וטביחה ולא בכ"ג, כי טעם דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין אינו עיקר, אלא גזירת הכתוב הוא מטעם שני כתובים כמו שהעלה הש"ך, וא"כ בבן נח לא שייך זה עכ"ל, וכיון דבבן נח ס"ל יש שליח לדבר עבירה, אתי שפיר אמאי נענש איוב.

ומעתה מבואר דברי המדרש, דאיוב היה מתרעם אמאי באים עליו יסורים, את"ל בשביל ששתק, הלא בפועל לא עשה כלום רק על ידי שלוחים ואין שליח לדבר עבירה, אך כשהגיע לפרשת אשה כי תזריע דכתיב ביה וביום השמיני ימול בשר ערלתו, והקרא אתיא לומר דמילה דוחה שבת, ולכאורה למ"ל קרא הא בלא"ה דוחה משום דאמרינן עשה דוחה ל"ת, וע"כ משום דשבת הוה לתו"ע, ומעתה ס"ל שני כתובים הבכ"א אין מלמדין, ולפי"ז בכ"ג ס"ל יש שליח לדבר עבירה, אז נתקרה דעתו ודו"ק.

ובספר הליקוטם לבעל סדר הדורות ערך מצות (אות נ"ג ואות ע"ט) הביא מדרשות הר"ן (דרוש ז') בענין הפלוגתא בגמ' אי גדול מצווה ועושה או שאינו מצווה ועושה, דתלוי אם המצוות הם צורך גבוה לתקן בעולמות העליונים, או שניתנו רק לצרף את הבריות, דאם המצוות ניתנו רק לעול על צוארינו כמלך הגזור גזירה על עבדיו, ממילא רק המצווה ועושה גדול, כי בלא זה שנצטווה אין מקום לקיים גזירת המלך, משא"כ אם המצוות המה צורך גבוה שבעשייתן נשפע טוב בכל העולמות, אזי אפילו אינו מצווה גדול במעלה עיי"ש.

ומעתה יבואר דברי המדרש, דמעיקרא היה תוהה למה נענש להיות נידון ביסורין, ואם תאמר דהוא בשביל שהוא גלגול תרח, הלא תרח עשה תשובה, אך כאשר הגיע לפרשת אשה כי תזריע, דכתיב ביה וביום השמיני ימול בשר ערלתו, דאתיא לומר דמילה דוחה שבת, ולכאורה למ"ל קרא דוחה שבת, הלא בעינן דוקא דם כגורגרת, והרי גבי מילה ליכא דם כל כך, וע"כ משום דאיכא כאן איסור חצי שיעור, ולפי"ז דבאיסורי שבת אמרינן דחצי שיעור אסור מה"ת, ע"כ דלא דרשינן טעמא דקרא, ומעתה ס"ל דהמצוות הן מצד גזירה, ומעתה ס"ל דגדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה, ומעתה לא מועיל תשובה לב"ג, ובכך נתקרה דעתו על יסוריו שקיבל ודו"ק.

(י) עוי"ל, בישוב דברי המדרש הנ"ל, עפי"ק הפנים יפות הנ"ל, דלמ"ל קרא דמילה דוחה שבת, אמאי לא אמרינן דעשה דמילה דוחה הלא תעשה דשבת, דהא כללא הוא בכה"ת דאמרינן עשה דוחה לא תעשה עיי"ש, ותי' משום דשבת הוה לתו"ע ואין עשה דוחה לתו"ע עיי"ש.

ואיתא במסכת יבמות (דף ה.), אלא אתיא (דאמרינן עדל"ת) מראשו דהך תנא, דתניא, ראשו מה תלמוד לומר (במצורע כתיב יגלה את כל שערו הרי ראשו בכלל למה לי דכתיב ראשו), לפי שנאמר תער לא יעבור על ראשו, שומע אני אף מצורע ונזיר כן, תלמוד לומר ראשו (דאי לאו דרבי קרא הו"א דלא ליקף אלמא אשמעינן קרא דאתי עשה ודחי ל"ת ומהכא נפקא עדל"ת), איכא למיפרך מה לנזיר מצורע שכן ישנו בשאלה, דאי לא תימא הכי הא דקיי"ל דאין עשה דוחה ל"ת ועשה ליגמר מנזיר (בנזיר איכא ל"ת ועשה, תער לא יעבור על ראשו, קדוש יהיה גדל פרע), אלא מנזיר מאי טעמא לא גמרינן דאיכא למיפרך שכן ישנו בשאלה, ה"נ איכא למיפרך שכן ישנו בשאלה עיי"ש.

והקשו התוס' (ד"ה שכן) וא"ת וניגמר במה הצד מכהן ונזיר דלידחי בעלמא עשה את לאו ועשה, ובמסכת נזיר (דף נ"ח:) בתר דקאמר כהן ונזיר לא גמרינן מהדדי קאמר ובעלמא לא ילפינן מינייהו משום דאיכא למיפרך כדאמרן, פי" מה לנזיר שכן ישנו בשאלה, וכהן אינו שוה בכל, ותימא דאמאי לא ניגמר מינייהו במה הצד, וי"ל דעל מה הצד פרכינן כל דהו דאינו לא קולא

אך לדעת רש"י הנ"ל שההתעסקות למולו מוטלת גם על האם, לכאורה א"א לתרץ כנ"ל, ולכאורה י"ל דתליא בזה, דאיתא במסכת ב"מ (דף ל), תנו רבנן, והתעלמת מהם (וללמדך בא שמותר להתעלם), פעמים שאתה מתעלם ופעמים שאי אתה מתעלם (דכתיב לא תוכל להתעלם), הא כיצד היה כהן והיא (האבידה) בבית הקברות, או שהיה זקן ואינו לפי כבודו (שישיבנה), או שהיתה מלאכה שלו מרובה משל חבירו (שיבטל בהשבתה מרובה על דמי האבידה) לכך נאמר והתעלמת מהם, ופריך למאי איצטריך קרא, אילימא לכהן והיא בבית הקברות, פשיטא, האי עשה (השב תשיבם) והאי לא תעשה ועשה (לנפש לא יטמא, קדושים תהיו), ולא אתי עשה ודחי את לא תעשה ועשה וכו' עיי"ש.

וכתב הנימוקי יוסף (דף ט"ז. מרפי הרי"ף), ועל הא דאמרינן דאין עשה דוחה לא תעשה ועשה, איכא דמקשי למה לי מהאי טעמא, תיפ"ל דאפילו ליכא גבי טומאה אלא לאו גרידתא לא דחי ליה עשה דאבידה, דהא קיי"ל (בשבת דף קל"ב:) דלא דחי ליה אלא כגון מילה בצרעת וסדין בציצית, דבעידנא דקא עקר ללאו קא מקיים ליה לעשה, והכא אפילו האבידה עומדת על פתח בית הקברות כי מיטמא עבר ליה ללאו ולא מקיים לעשה עד דמהדר ליה למריה.

והביא מהר"ן לתרץ דה"נ בשעה שעובר על הלאו מקיים העשה כמילה בצרעת, דהא מתעסק הוא במצות השבת אבידה בשעת עקירת הלאו, ואעפ"י שלא גמרה מה בכך, גם מצות מילה לא נגמרה עד דפרע וכו'.

אבל הר"ר יהוסף ס"ל דאף דהוא מתעסק במצוה עדיין לא חשיב בעידנא כיון דאינו אלא מכשירי מצוה דעיקר המצוה הוא ההשבה לבעלים, והא דקאמר בגמ' משום דטומאה עשה ול"ת הוא לרווחא דמילתא עיי"ש.

ולפי"ז י"ל דאף לדעת רש"י שהאשה מצווה להתעסק למולו, מ"מ לא נחשב בכך עשה השוה בכל, שהרי לדעת הר"י הלוי במתעסק במצוה אינו נחשב כגוף המצוה ולא הוה בעידנא, וא"כ אף שהאשה מצווה להתעסק למולו כיון שאינו בגוף המצוה תו אינו כעשה השוה בכל, משא"כ להר"ן דמתעסק במצוה חשיב כמקיים גוף המצוה והוה בעידנא, א"כ מה שהאשה מצווה להתעסק שיהא התינוק מהול נחשב כמצווה בגוף המצוה והוה עשה השוה בכל.

ואיתא במסכת ברכות (דף ד'), אמר ר' יוחנן, איזהו בן העולם הבא זה הסומך גאולה לתפלה של ערבית (דבערבית נמי ק"ש ואח"כ תפלה כדי שיסמוך גאולה לתפלה), ר' יהושע בן לוי אומר תפלות באמצע תקנום (בין ק"ש תקנו כל תפלות של יום דקא סבר תפלת ערבית קודם לק"ש), במאי קא מיפלגי, ר' יוחנן סבר גאולה מאורתא נמי הוה אלא גאולה מעלייתא לא הוה אלא עד צפרא, ור' יהושע בן לוי סבר כיון דלא הוה אלא מצפרא לא הוה גאולה מעלייתא עיי"ש.

י"א עוי"ל, בישוב דברי המדרש הנ"ל, עפ"י"ק הפנים יפות הנ"ל, דלמ"ל קרא דמילה דוחה שבת, אמאי לא אמרינן דעשה דמילה דוחה הלא תעשה דשבת, דהא כללא הוא בכה"ת דאמרינן עשה דוחה לא תעשה, עיי"ש.

ובחידושונו פרשת תזריע (שנת תשס"ו) הבאנו מה שכתב השפע חיים זצ"ל בגליון ישראל סבא (גליון ס') לתרץ, עפ"י"מ דאמרינן בקידושין (דף כ"ט) דאשה אינה מצווה למול את בנה דכתיב כאשר צוה אלקים אותו ודרשינן אותו ולא אותה, והקשו התוס' דלמ"ל קרא דפטורה, תיפ"ל דהוה מצ"ע שהז"ג דמילה אינו אלא ביום עכ"ק.

ובספר המקנה הביא תירץ מהרמב"ן והריטב"א דנהי דמצות מילה אינו אלא ביום, אבל מצות האב להתעסק למולו והעסק ההוא אין לו זמן, וס"ד שהאשה צריכה להתעסק קמ"ל קרא דאותו דפטורה גם מזה עכ"ד, אמנם ביד שאול (ס"ו ר"ס סק"ב) כתב לבאר מש"כ רש"י ביבמות (דף ע"א:) ד"ה חבושין, דמצות מילה מוטלת על האב והאם, דרש"י ס"ל דנהי דממעטינן מאותו שאינה צריכה למול בעצמה, מ"מ עכ"פ מוטל עליה להתעסק שיהא מהול עיי"ש, ועכ"פ לפי"ד הרמב"ן והריטב"א הנ"ל נמצא דנשים אין להם שום שייכות במצות מילה ופטורות אפילו מהתעסקות למולו, ונמצא דמילה הוה עשה שאינו שוה בכל.

ולפי"מ דאמרינן במסכת כתובות (דף מ.), גבי אונס דדרשו חז"ל ולו תהיה לאשה אשה הראויה לו, ופריך הגמרא וניתי עשה ותדחי לא תעשה, ומשני היכא אמרינן עשה דוחה ל"ת כגון מילה בצרעת דלא אפשר לקיומה לעשה, אבל הכא אי אמרה לא בעינא מי איתיה לעשה כלל, ועיי"ש ברש"י ובתוס'. אך הרמב"ן כתב וז"ל, מי איתיה לעשה כלל, ולא אשכחן עשה דקיל שברשות האדם לבטלו מעיקרו שיהא דוחה ל"ת, דלא גלי לן רחמנא בכי האי עשה, ודמי לעשה שאינו שוה בכל דלא דחי עכ"ל, וכ"ה דעת הר"ן במסכת סנהדרין (דף י"ח.) לענין יבום עיי"ש.

[ועיי' בתוס' במסכת יבמות (דף א') ד"ה טעמא משמע דגם עשה שאין שוה בכל דוחה ל"ת, ממה שהקשו לפי"מ דבעינן למילף דעשה דוחה ל"ת שיש בו כרת, א"כ קרא דכלאים בציצית למה לי, הרי אפילו ל"ת שיש בו כרת נדחה, ותיירצו דאיצטריך קרא משום דסד"א דלא לידחי עשה דציצית ללאו דכלאים כיון דהו"ל עשה שאין שוה בכל דנשים פטורות בציצית עיי"ש, ומשמע דלפי האמת דילפינן עשה דוחה ל"ת מכלאים בציצית ילפינן מינה אפילו לעשה שאין שוה בכל, ועיי"ש (דף ה.) בתוס' ד"ה ואכתין], ולכן איצטריך קרא דמילה דוחה שבת, דמשום עשה דוחה ל"ת ל"ה אמרינן דדוחה שבת, כיון דהוה עשה שאין שוה בכל ובכה"ג לא אמרינן עשה דוחה ל"ת, ולכן איצטריך קרא עכ"ד השפע חיים זצ"ל.

כאונס או כפשיעה, תליא במה שחקרו האחרונים אי בכל דבר אזלינן בתר ההתחלה או בתר סוף, דמאן דס"ל דהוי כפשיעה ס"ל דבכל דבר ההתחלה הוא העיקר, והכל נגרר בתר מעיקרא שהוא הסיבה והגורם לתוצאה, ולכן המעשה שבסוף נגרר אחר ההתחלה, ולכן כיון דתחילתו בפשיעה חייב, ומאן דס"ל דהוי כאונס ס"ל דבתר מעשה דהשתא אזלינן, וכיון דלבסוף הוה אונס פטור עיי"ש.

ואיתא במסכת כתובות (דף נ"א), אמר אבוה דשמואל, אשת ישראל שנאנסה אסורה לבעלה, חיישינן שמא תחלתה (של בעילה) באונס וסופה (של בעילה) ברצון וכו', ופליגא דרבא, דאמר רבא, כל שתחלתה באונס וסוף ברצון, אפילו היא אומרת הניחו לו שאלמלא נזקק לה היא שוכרתו, מותרת, מאי טעמא, יצר אלבשה עיי"ש, ולפי"ז י"ל דגם זה דתחילתו באונס וסופו ברצון אי הוי כאונס או כרצון תליא בזה, דאי אזלינן בתר התחלה נידון כאונס שהיה בהתחלה, אבל אי אזלינן בתר הסוף הוי כרצון כפי מה שהיה לבסוף.

ואיתא במסכת ב"ב (דף ט"ז), אמר רבא, בקש איוב לפטור את כל העולם כולו מן הדין, אמר לפניו, רבונו של עולם, בראתו שור פרסותיו סדוקות (את זה טהרת), בראת חמור פרסותיו קלוטות (את זה טמאת הכל בא על ידיך אתה בראת בו סימני הטומאה), בראת גן עדן בראת גיהנם, בראת צדיקים (ע"י יצר טוב) בראת רשעים (על ידי יצר הרע), מי מעכב על ידך (לפיכך אין ניצול מידך כי מי יעכב אנוסין הן החוטאים) עיי"ש, וכתב בספר פתח עינים להחיד"א עמ"ס סוכה (דף נ"ב): ד"ה אמר ר' יוחנן, דאיוב ס"ל דיש פתחון פה, דהואיל והאדם אנוס בתחילה על ידי היצר הרע, אף דסופו ברצון נגש והוא נהנה בעבירה, אנוס הוא דיצירה אלבשיה, דתחילתו באונס וסופו ברצון הוי אונס עיי"ש.

ובזה יבואר המדרש, דאיוב היה מתרעם אמאי האדם נענש על חטאיו, הלא היה תחילתו באונס דיצירה אלבשיה, ואף דסופו ברצון, עכ"ז יהא נידון בתר ההתחלה דהיתה באונס, אך כשהגיע לפרשת אשה כי תזרע דכתיב ביה וביום השמיני ימול בשר ערלתו, והקרא אתיא לומר דמילה דוחה שבת, ולכאורה למ"ל קרא הא בלא"ה דוחה משום דאמרינן עשה דוחה ל"ת, וע"כ משום דהוי עשה שאין שוה בכל, דהתעסקות במצוה אינו נחשב כגוף המצוה, דאזלינן בתר גמר הפעולה ולא בתר ההתחלה, ולפי"ז תחילתו באונס וסופו ברצון הוי ברצון, אז נתקררה דעתו דאי אפשר לפטור את האדם מטעמא דיצירה אלבשיה ודו"ק.

ובספר ברכת אהרן עמ"ס ברכות (מאמר ב) כתב, דלכאורה יש להבין באיזהו סברא נחלקו, הלא איתא במסכת ברכות (דף ט), הכל מודים כשנגאלו ישראל ממצרים לא נגאלו אלא בערב שנאמר הוציאך ה' אלקיך ממצרים לילה, וכשיצאו לא יצאו אלא ביום שנאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה עיי"ש, א"כ אמאי לרבי יוחנן הוה לילה זמן גאולה, ולר' יהושע בן לוי לא הוי לילה זמן גאולה.

וכתב דפליגי במחלוקת הרנב"ר והר' יהוסף הלוי הנ"ל, דרבי יוחנן ס"ל כסברת הרנב"ר הנ"ל דמעת שמתחילין לעסוק במצוה כבר הוה בעידנא, ולכן ס"ל דאף דעיקר הגאולה היה בבוקר מ"מ כיון דהתחלת הגאולה היתה בלילה חשבינן לילה לזמן גאולה, משא"כ רבי יהושע בן לוי ס"ל כסברת הר' יהוסף דלא מקרי בעידנא רק העת שנעשה בה עיקר המצוה אבל הכשר מצוה ל"ה בעידנא, ולכן ס"ל ג"כ כיון דעיקר הגאולה היתה בבוקר לא מקרי זמן גאולה רק בצפרא, ומה שהתחלת הגאולה היתה בלילה אינה כדאי לעשות לילה לזמן גאולה עיי"ש.

וכתב עוד (מאמר ט"ז) דפליגי בסברא אם בכל פעולה ופעולה גם להתחלת הפעולה יש כבר איזה שיווי וערך, או דילמא העיקר בכל פעולה היא רק גמר הפעולה אבל להתחלת הפעולה אין שום ערך וחשיבות כלל, דרבי יוחנן ס"ל דגם להתחלת הפעולה יש ערך וחשיבות, ולכן ס"ל אף דגאולה מעלייתא היינו גמר הגאולה הוה ביום, מ"מ כיון דהתחלת הגאולה הוה בלילה, גם לילה מקרי זמן גאולה, ולכן גם בלילה יש לסמוך גאולה לתפלה, משא"כ רבי יהושע בן לוי ס"ל דבכל פעולה העיקר הוא גמר הפעולה, אבל להתחלת הפעולה אין שום חשיבות כלל, ולכן ס"ל כיון דגאולה מעלייתא היינו גמר הגאולה ל"ה אלא ביום, לא מקרי זמן גאולה רק ביום, ולכן ס"ל דאין לסמוך גאולה לתפלה רק ביום ולא בלילה עכ"ד.

ואיתא במסכת בבא מציעא (דף מ"ב), ההוא גברא דאפקיד זוזי גביה חבריה, אותבינהו בצריפא (בית קטן עגול כמין כובע שעושים צידי עופות לארוב) דאורבני (של ערבה היה), איגנוב, אמר רב יוסף, אע"ג דלענין גנבי נטירותא היא (אפילו בלא קבורה שאין גנבים הולכין שם לגנוב שאין ממון מצוי שם), לענין נורא פשיעותא היא, הוה תחילתו בפשיעה (שמא תפול שם דליקה ונמצא פשע שלא קברו) וסופו באונס (שהרי נגנבו ונגיבה לשומר חנם אונס הוא) וחייב, ואיכא דאמרי, אע"ג דלענין נורא פשיעותא היא, לענין גנבי נטירותא היא, ותחלתו בפשיעה וסופו באונס פטור עיי"ש.

ובגליון ישראל סבא (גליון כ"ב) כתב השפע חיים זצ"ל לבאר, דהני תרי לישראל בדין תחילתו בפשיעה וסופו באונס, אי הוי

להערות: hoilmoshe@gmail.com